

Padrejtësi Toksike

Përkthimi i përgjegjesisë së OKB-së në zgjidhje për romët e Kosovës

Klinika Ndërkombëtare për të Drejtat e Njeriut në Fakultetin Juridik të Harvardit dhe Opre Roma Kosovo

Ilustrimi i kopertinës
Refugjatët romë në Kosovë jetojnë në kushte të pasigurta
© Carsten Koall / Getty Images

Dizenjimi
Tutaev Design

Të drejtat e autorit © 2022 Presidenti dhe Bashkëpunëtorët e Kolegjit Harvard

Padrejtësi Toksike:

Përkthimi i përgjegjësisë së OKB-së në zgjidhje
për romët e Kosovës

Klinika Ndërkombëtare për të Drejtat e Njeriut në Fakultetin Juridik
të Harvardit dhe Opre Roma Kosovo

Nëntor 2022

PASQYRA E LËNDËS

FALËNDERIME	2
SHËNIM MBI TERMINOLOGJINË	3
SHKURTESA	4
PËRMBLEDHJE EKZEKUTIVE	5
Përgjegjësia e OKB-së për Helmimin nga Plumbi	5
Mekanizmat Iluzionare të Përgjegjshmërisë së OKB-së	6
Metodologjia	7
Gjetjet kryesore	8
Thirrja për veprim	9
I. PËRGJEGJËSIA E OKB-SË PËR EKSPOZIMIN E ROMËVE NDAJ HELMIMIT ME PLUMB	13
A. Konteksti: Roli i OKB-së në Kosovë	13
B. OKB-ja i strehoi romët e zhvendosur në kampe ku ekspozimi i tyre ndaj plumbit ishte i parashikueshëm	17
C. UNMIK-u shpërfilli paralajmërimet urgjente dhe nuk arriti të ndalonte ekspozimin ndaj plumbit të rrezikshëm	19
D. UNMIK-u nuk mundi t'u siguronte banorëve të kampit analiza të vazhdueshme ose trajtim mjekësor për helmimin nga plumbi	19
II. KOMUNITETET ROMË PËRJETOJNË DËME TË VAZHDUESHME NGA HELMIMI ME PLUMB	21
III. OKB-JA SHMANGU PËRGJEGJËSITË DUKE BLOKUAR QASJEN NË DREJTËSI	24
A. Detyrimet e UNMIK-ut për të Drejtat e Njeriut	24
B. Korniza e Përgjegjshmërisë së OKB-së	25
C. Përpjekjet e viktimave për të aksesuar mjetet juridike efektive	27
IV. OKB-JA KA DËSHTUAR TË PËRMBUSHË REKOMANDIMIN E PKDNJ-SË	33
A. Përgjigja e UNMIK-ut ndaj rekomandimeve të PKDNJ-së	33
B. Përgjigja e Sekretariatit të OKB-së	34
C. Kritikata mbi përgjigjen e OKB-së	35
V. HAPA TË NEVOJSHËM DREJT PËRGJEGJËSISË	37
A. Aspektet thelbësore të mjeteve juridike efektive për helmimin nga plumbi	37
B. OKB-ja mund t'i dëgjojë lehtësisht rekomandimet e PKDNJ-së	38
C. OKB-ja duhet të bashkërendojë procesin e saj të ankesave me standardet ndërkombëtare	39
D. PKDNJ-ja ofron mësim të rëndësishme për OKB-në	40
PËRFUNDIME	43

FALËNDERIME

Ky është një botim i përbashkët i organizatës Opre Roma Kosovo dhe Klinikës Ndërkombëtare për të Drejtat e Njeriut në Fakultetin Juridik të Harvardit.

Opre Roma Kosovo është një lëvizje me seli në Kosovë që përfaqëson zërat, miqtë dhe partnerët romë, të cilët punojnë drejt fuqizimit dhe përfshirjes politike, sociale, dhe ekonomike të komuniteteve Rome në Kosovë dhe Diasporë. Themeluar në vitin 2021 si përgjigje ndaj pabarazive të vazhdueshme sociale ndaj popullit Rom, Opre Roma Kosovo organizon anëtarët e komunitetit rreth çështjeve kryesore që lidhen me ta, si: segregimi në shkollë, përpjekjet për census, dhe korrigjimi i dëmeve historike.

Klinika Ndërkombëtare për të Drejtat e Njeriut (KNDNJ) në Fakultetin Juridik të Harvardit kërkon të mbrojë dhe promovojë të drejtat e njeriut dhe të drejtën ndërkombëtare humanitare përmes dokumentacionit; analizës ligjore, faktike dhe strategjike; proceseve gjyqësore para organeve kombëtare, rajonale dhe ndërkombëtare; negociatave të traktateve dhe iniciativave të politikave dhe avokimit. KNDNJ-ja angazhohet në edukimin klinik inovativ për të zhvilluar teknika praktike të avancuara dhe qasje për mbrojtjen e të drejtave të njeriut. KNDNJ-ja ka një histori të gjatë në fushën e avokimit për të drejtën për mjete efektive juridike për viktimat e shkeljeve të të drejtave të njeriut, duke përfshirë dëmet mjedisore që vijnë nga industritë nxjerrëse dhe mbetjet toksike të luftës. Instruktorja Klinike e KNDNJ-së Beatrice Lindstrom ka punuar me çështjet e llogaridhënies së OKB-së që nga viti 2010. Për më shumë informacion, ju lutemi vizitoni faqen e internetit të IHRC-së <http://hrp.law.harvard.edu/clinic/>.

Ky raport u shkrua dhe u redaktuar nga studentët e Fakultetit Juridik të Harvardit, Anna Bower, J.D. '23; Joey Bui, J.D. '21; Madison Ferris, J.D.'23; Nathalie Gunasekera, J.D. '21; Erika Holmberg, J.D. '22; Bailey Kennedy, J.D. '22; Tomisin Ogunsanya, J.D.'22; Scarlett Park, J.D. '24; Yinsheng Qu, E.S.Fall '21; dhe Jake Soria, J.D. '24; së bashku me Instruktorin Klinike dhe Lektoren e Drejtësisë Beatrice Lindstrom. Raporti bazohet në hulumtimin e kryer nga Elise Baranouski, J.D. '20; Angela Gichinga, J.D. '21; dhe Saranna Soroka, J.D. '20.

Ky raport bazohet kryesisht në kërkimin sekondar, si dhe nga dokumentacioni i mbledhur nga Opre Roma Kosovo, Human Rights Watch, Paneli Këshillimor për të Drejtat e Njeriut dhe nga Raportuesi Special për Mbetjet Toksike dhe të Drejtat e Njeriut. Raporti grumbulloi informacione edhe nga bisedat gjithëpërfshirëse me përfaqësuesit ligjorë mbi viktimat e helmimit me plumb, ekspertët ligjorë të OKB-së, ekspertët e shëndetit publik dhe avokatët e komunitetit rom,.

Autorët shprehin mirënjohjen për Katharina Rall, Dianne Post, Bonnie Docherty dhe Margareta Matache për kontributin dhe komentet e bëra për draftet. Për më tepër, autorët dëshirojnë.

SHËNIM MBI TERMINOLOGJINË

Ky raport përdor ‘Romët’ si një term ombrellë për të përfshirë Romët, ashkallitë dhe egjiptianët në Kosovë. Kjo përputhet me qasjet e miratuara nga Kombet e Bashkuara dhe institucionet e tjera ndërkombëtare dhe evropiane, duke përfshirë Bashkimin Evropian dhe Këshillin e Evropës, për të unifikuar dhe forcuar barazinë për komunitetet Rome.¹ Kjo terminologji është gjithashtu në përputhje me misionin e Opre Roma në Kosovë për të forcuar fuqinë të komuniteteve më të gjera Rome në mbarë Kosovën për të marrë pjesë në jetën publike dhe politike në Kosovë. Ne e pranojmë se ka këndvështrime të ndryshme për mënyrën më gjithëpërfshirëse për t’iu referuar popullit rom, ashkali dhe egjiptian në Kosovë, të cilët ndajnë të përbashkëta dhe dallime komplekse. Duke zgjedhur përputhshmërinë me qasjet ndërkombëtare, ne nuk synojmë të përjashtojmë ata që vetë-identifikohen si ashkali dhe egjiptianë.

1 Shih p.sh., Kombet e Bashkuara, Roli i Kombeve të Bashkuara në avancimin e përfshirjes së Romëve, shkurt 2013. <https://europe.ohchr.org/Documents/Publications/RomaInclusion.pdf> (“termi “Rom” përdoret për t’iu referuar një numri i grupeve të ndryshme (Romë, Sinti, Ciganë, Kale, Romanichels, Beash, Ashkali, Egjiptianë, Yenish, Udhëtarë, Dom, Lom dhe të tjerë) të identifikuar si në rrezik të diskriminimit ose përjashtimit social. Qasjet e OKB-së në këtë fushë janë të harmonizuara gjerësisht me ato të institucioneve të tjera ndërkombëtare, duke përfshirë Këshillin e Evropës, Bashkimin Evropian, OSBE-në dhe të tjerë”); Komisioni Evropian, “Barazia, përfshirja dhe pjesëmarrja e romëve në BE”, https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/combating-discrimination/roma-eu/roma-equality-inclusion-and-participation-eu_en#:~:text=The%20umbrella%2Dterm%20'Roma',discussions%20commonly%20employ%20this%20terminology (“Termi ombrellë ‘Rom’ përfshin grupe të ndryshme, duke përfshirë romët... ashkali, egjiptianë...); C Fjalori përshkrues i termave të Këshillit të Evropës në lidhje me çështjet e Romës, 18 maj 2012, <http://a.cs.coe.int/team20cahrom/documents/Glossary%20Roma%20EN%20version%2018%20May%202012.pdf> (duke shpjeguar se termi “Rom” u miratua për përdorim pas shqyrtimit të gjerë të historisë dhe konsultimeve me nëngrupe të ndryshme, dhe pasqyron një pikëpamje konsensusi në të gjithë Këshillin).

SHKURTESA

KPIKB	1946 Konventa mbi Privilegjet dhe Imunitetet e Kombeve të Bashkuara
BE	Bashkimi Evropian
PKDNJ	Paneli Këshillues për të Drejtat e Njeriut
HRW	Human Rights Watch
PZHBV	Personat e Zhvendosur Brenda Vendit
KFOR	Forca Ndërkombëtare e Sigurisë (e njohur kryesisht si Forca e Kosovës)
NATO	Organizata e Traktatit të Atlantikut të Veriut (e njohur edhe si Aleanca e Atlantikut të Veriut)
ZÇL	Zyra e Kombeve të Bashkuara për Çështjet Ligjore
OSCE	Organizata për Siguri dhe Bashkëpunim në Evropë
PSSP	Përfaqësuesi Special i Sekretarit të Përgjithshëm
SHNJK	Shoqëria për Njerëzit e Kërcënuar
KB	Kombet e Bashkuara
UNHCR	Komisioneri i Lartë i Kombeve të Bashkuara për Refugjatët
UNMIK	Misioni i Administratës së Përkohshme të Kombeve të Bashkuara në Kosovë
OBSH	Organizata Botërore e Shëndetësisë

PËRMBLEDHJE EKZEKUTIVE

Në vitin 2016, një organ ligjor i krijuar nga Kombet e Bashkuara (OKB) për të vlerësuar përgjegjësinë e vetë OKB-së për shkeljet e të drejtave të njeriut në Kosovë, publikoi një opinion me vlerë historike. Paneli Këshillues për të Drejtat e Njeriut (PKDNJ) e cilësoi Misionin e UNMIK-ut në Kosovë (UNMIK) përgjegjës për ekspozimin e romëve ndaj helmimit me plumb në kampet e zhvendosjes dhe e udhëzoi organizatën që t'u sigurojë viktimave mjete juridike, duke përfshirë kompensimin financiar.¹ Megjithatë, pasi kanë kaluar gjashtë vjet nga marrja e vendimit - dhe mbi 20 vjet që kur OKB-ja i vendosi për herë të parë të zhvendosurit në kampe të kontaminuara me plumb - OKB-ja nuk ka mundur të zbatojë rekomandimet e Panelit të saj ose të sigurojë dëmshpërblim për viktimat². Ky raport ofron shqyrtimin e parë gjithëpërfshirës të mënyrave se si OKB-ja ka manovruar proceset ligjore për të shmangur marrjen e përgjegjësisë për shkeljet e saj ligjore në Kosovë. Vendimi i PKDNJ-së ishte rezultat i një beteje ligjore dhjetëvjeçare gjatë të cilës OKB-ja i dërgoi viktimat të kërkonin në tym nëpër mekanizmat e saj të brendshëm të llogaridhënies³. Pasi krijoi iluzionin e një procesi gjyqësor që mund të siguronte drejtësi, OKB-ja më pas shpërfilli gjetjet e PKDNJ-së, duke i lënë viktimat në dhimbjen e tyre pa u ofruar ndihmë apo mundësi për ta siguruar këtë lloj ndihme. Kjo përvojë nxjerr në pah mangësi të mëdha në sistemin e llogaridhënies së OKB-së të cilat duhet të adresohen në mënyrë që organizata të ruajë pozitën e saj morale si mbrojtëse e të drejtave të njeriut dhe sundimit të ligjit.

Përgjegjësia e OKB-së për Helmimin nga Plumbi

Nga viti 1999 deri në vitin 2008, UNMIK-u shërbeu si qeveri *de facto* në Kosovë, me një mandat të gjerë që përfshinte mbrojtjen e të drejtave të njeriut⁴. Pas luftës së Kosovës në vitin 1999, rreth 8,000 romë u detyruan të braktisin shtëpitë e tyre në veri të Kosovës pasi lagjja e tyre, e njohur si Mëhalla e Romëve, u sulmua dhe u shkatërrua.⁵ UNMIK-u strehoi rreth 600 nga romë të zhvendosur në disa kampe zhvendosjeje në një zonë që njihet gjerësisht si e kontaminuar me plumb.⁶ Kampet kishin për qëllim të ofronin strehim të përkohshëm për 45 deri në 90 ditë, por mbetën të hapura për më shumë se një dekadë, pavarësisht paralajmërimeve të përsëritura se zona ishte e papërshtatshme për banim dhe paraqiste një emergjencë të rrezikshme për jetën që kërkonte evakuim të menjëhershëm.⁷ Gjatë kësaj kohe, PZHBV-të jetuan në kushte të mjerueshme që me shumë mundësi favorizuan ekspozimin e tyre ndaj plumbit dhe përkeqësuan efektet e helmimit me plumb. OKB-ja gjithashtu nuk arriti t'u sigurojë PZHBV-ve akses të vazhdueshëm në bërjen e analizave të gjakut çka është thelbësore për diagnostikimin e helmimit me plumb; nuk mundi t'i informonte ata në mënyrën e duhur për rreziqet e mëdha shëndetësore që ata kanë shkaktuar; ose nuk arriti t'u siguronte akses në trajtim mjekësor gjithëpërfshirës për helmimin me plumb dhe efektet e tij.

Si rezultat, romët që banonin në kampe përjetuan nivele ekstreme të helmimit nga plumbi, të cilat u manifestuan si dëmtime të pakthyeshme për shëndetin e tyre.⁸ Sipas Qendrave të SHBA-së për Kontrollin dhe Parandalimin e Sëmundjeve (KPS), pothuajse të gjithë fëmijët që u rritën në kampe kishin nivele të rrezikshme plumbi në gjak në një moment të caktuar gjatë fëmijërisë së tyre.⁹ Shumë prej tyre përjetuan probleme të rënda shëndetësore dhe

Fëmijë duke vrapuar në kampin në Cesminluke/Česmin Lug. Të drejtat e autorit: Darren McColleston.

paaftësi zhvillimore që vazhdojnë edhe sot e kësaj dite¹⁰. Helmimi me plumb në nivele të larta mund të jetë fatal, dhe shumë fëmijë dhe të rritur vdiqën në kampe ku hidhet dyshimi se vdiqën nga helmimi me plumb, megjithëse numri i saktë nuk dihet.¹¹

Që nga mbyllja e kampit të fundit në vitin 2013, grupet e të drejtave të njeriut kanë dokumentuar probleme shëndetësore të vazhdueshme mes ish-banorëve të kampit që lidhen me ekspozimin ndaj plumbit për një kohë të gjatë, duke përfshirë konvulsione, humbje të kujtesës, probleme me zemrën dhe veshkat.¹² Kjo gjendje dhe sistemet e dobësuara imunitare që shpesh vijnë si rezultat i helmimit me plumb, tashmë e bëjnë komunitetin e prekur veçanërisht të cenueshëm ndaj COVID-19.¹³ Nevoja për mjete juridike efektive për viktimat mbetet urgjente.

Mekanizmat Iluzionare të Përgjegjshmërisë së OKB-së

Ky raport shqyrton proceset, rregullat dhe veprimet ligjore të OKB-së që i mundësuan asaj t'i shmangej përgjegjësisë për helmimin me plumb në Kosovë. OKB-ja ka detyrime ligjore të mirë përcaktuara për të ofruar kompensim për civilët e lënduar nga neglizhenca e saj, por gjithashtu gëzon imunitet të gjerë çka i pengon gjykatat të shqyrtojnë paditë e ngritura kundër

saj. Si rezultat, individët e lënduar nga OKB-ja detyrohen të mbështeten në mekanizmat e vetë organizatës për mjetet korrigjuese. Në përgjithësi, e vetmja rrugë për të korrigjuar është të kërkojë kompensim nga Zyra e OKB-së për Çështjet Ligjore (ZÇL) në Nju Jork,¹⁴ e cila merr vendime për përgjegjësinë e saj nëpërmjet një procesi të paqartë dhe diskrecional për sa i përket ankesave. Në njohje të rolit të saj unik në Kosovë, OKB-ja gjithashtu themeloi PKDNJ-në, një organ quasi-gjyqësor dhe i pavarur që gëzon mandat për të vendosur për çështjet që lidhen me shkeljet e të drejtave të njeriut të kryera nga UNMIK-u.¹⁵ PKDNJ-ja prezantoi një mundësi historike për të mundësuar gjykimin e paanshëm të përgjegjësisë së OKB-së dhe për të siguruar që viktimat e dëmeve të shkaktuara nga OKB-ja të kenë akses në mjete juridike.

Megjithatë, kur ish-banorët e kampit kërkuan të përfitonin nga këto procese, OKB-ja i futi në grackën e një procesi ligjor dhjetëvjeçar duke i dërguar ata herë të ZÇL-ja në Nju Jork herë te PKDNJ-ja në Prishtinë, Kosovë.¹⁶ Pas një procesi gjyqësor tetëvjeçar më në fund u arrit fitorja për viktimat romë, megjithatë OKB-ja i shpërfilli gjetjet e PKDNJ-së dhe akoma nuk ka zbatuar qoftë edhe një rekomandim të vetëm që synon ofrimin e mjeteve juridike të vonuara për lëndimet e shkaktuara në kampe.¹⁷

“Është e jashtëzakonshme që pavarësisht dëmeve, shkakësive, dhe keqdashjes, Organizata e Kombeve të Bashkuara ende nuk ka bërë ecuri kuptimplotë drejt ndihmës për komunitetin e prekur.”

- Baskut Tuncak, Raportues Special për Substancat Toksike dhe të Drejtat e Njeriut (2020)

Metodologjia

Ky raport shqyrton betejën e zgjeruar ligjore të romëve në kërkim të drejtësisë nga OKB-ja dhe vlerëson gjendjen aktuale të mjeteve juridike për komunitetin e prekur që nga vendimi i PKDNJ-së në vitin 2016. Raporti mbështetet në kërkime sekondare dhe intervista të zhvilluara me përkrahësit e të drejtave të njeriut, avokatë, ekspertë mjekësorë dhe aktivistë që kanë punuar me komunitetin e prekur. Raporti bazohet në gjetjen e fakteve të mbledhura gjatë dy dekadave të fundit nga Opre Roma Kosovo, Raportuesi Special i OKB-së për Lëndët Toksike dhe të Drejtat e Njeriut, Human Rights Watch dhe aktivistët e komunitetit. Së fundi, raporti mbështetet ndjeshëm në dokumentacionin dhe provat e referuara në opinionin e PKDNJ-së të vitit 2016.

Raporti është hartuar në katër pjesë. Seksioni I përcakton rolin e OKB-së në ekspozimin e PZHBV-ve romë ndaj plumbit toksik, duke pasqyruar faktet kryesore të disponueshme në raportet publike dhe opinionet ligjore. Seksioni II përmbledh lëndimet e vazhdueshme të ish-PZHBV-ve të shkaktuara nga helmimi me plumb, të cilat janë dokumentuar nga Opre Roma Kosovo dhe nga hetimet më të fundit të grupeve të tjera të të drejtave të njeriut

gjatë viteve të fundit. Seksioni III përshkruan përpjekjet ligjore të viktimave në kërkim të drejtësisë, ku detajohen manovrat e stërzgjatura të OKB-së për t'iu shmangur përgjegjësisë. Seksioni IV raporton moszbatimin e rekomandimeve të propozuara nga PKDNJ-ja nga ana e OKB-së dhe nevojën e vazhdueshme dhe urgjente për mjete juridike. Së fundi, Seksioni V përshkruan hapat që OKB-ja dhe aktorët e tjerë duhet të ndërmarrin aktualisht për të përmbushur detyrën e tyre ndaj viktimave dhe për të forcuar llogaridhënien në të ardhmen.

Gjetjet kryesore

Më poshtë, paraqiten gjetjet kryesore të raportit:

1. OKB-ja manovroi mekanizmat e saj të llogaridhënies për të mohuar dëmshpërblimin ndaj viktimave të helmimit me plumb

Një grup ish-banorësh të kampit rom i paraqitën fillimisht ankesat përmes procesit të pretendimeve të palës së tretë të ZÇL-së në Nju Jork në vitin 2006, me anë të të cilave kërkonin kompensim për dëmtimet e tyre.¹⁸ Për pesë vjet, ZÇL nuk ka ndërmarrë veprime në lidhje me ankesat, duke përmendur kompleksitetin e çështjes.¹⁹ Kur kërkuesit e sollën çështjen e tyre në PKDNJ në vitin 2008, UNMIK-u u përpoq që çështja të mos dëgjohej nga organi i pavarur, duke argumentuar se kërkuesit nuk kishin shteruar hapësira të tjera, duke qenë se ankesa të tjera kishin mbetur pezull pranë ZÇL-së.²⁰

Pasi PKDNJ-ja nuk ra dakord dhe konsideroi çështjen të pranueshme, UNMIK-u hodhi hapin e jashtëzakonshëm të ndryshimit të rregullave të PKDNJ-së për ta zhveshur nga çdo juridiksion që mund të përfshihej në kompetencën e ZÇL-së.²¹ UNMIK-u i zbatoi rregullat e reja në mënyrë retroaktive, duke e detyruar PKDNJ-në që të rishikonte të gjitha vendimet e pranueshmërisë dhe të pushonte çështjen. UNMIK-u gjithashtu vendosi një afat të ri për depozitimin e çështjeve me PKDNJ-në, duke e ndaluar Panelin nga marrja e çështjeve të depozituara pas 31 marsit, 2010.²² Më pas, në qershor 2011, ZÇL-ja e pushoi çështjen kolektivisht, duke e konsideruar “të patrajtueshme”.²³ Duke pritur sa të kalonte afati i marsit 2010 për të hedhur poshtë ankesat, veprimet e OKB-së do të kishin mbyllur të vetmen hapësirë të disponueshme për të kërkuara korrigjim.

Duke pranuar se ky manovrim do të “fyente nocionet bazë të drejtësisë”, PKDNJ-ja vendosi ta rihapte çështjen në vitin 2012 pas kundërshtimeve të UNMIK-ut.²⁴ Në shkurt 2016, pas një procesi të fuqishëm ligjor dhe shqyrtimit të provave të gjera, PKDNJ-ja dha vendimin në favor të kërkuesve.²⁵ Paneli e shpalli UNMIK-un përgjegjës për shkeljen e një sërë të drejtave të njeriut dhe rekomandoi që OKB-ja të kërkojë falje publike dhe t’u paguajë kompensimin adekuat kërkuesve.²⁶

2. OKB-ja ka shpërfillur rekomandimet e PKDNJ-së, duke shkelur sërish të drejtat e viktimave për një mjet efektiv juridik.

Menjëherë pasi PKDNJ-ja nxori vendimin e tij, Sekretari i Përgjithshëm i OKB-së António Guterres mori detyrën. Në fjalën e tij drejtuar Asamblesë së Përgjithshme për dhënien e

betimit, ai theksoi nevojën e OKB-së për të “siguruar transparencë dhe llogaridhënie dhe për të ofruar mbrojtje dhe mjete juridike efektive për viktimat” e dhunës seksuale dhe shfrytëzimit të kryer nën flamurin e OKB-së, duke sinjalizuar një angazhim të fortë ndaj parimit të llogaridhënies.²⁷ Por nën drejtimin e Guterres, OKB-ja deri më tani ka dështuar në zbatimin e rekomandimeve nga PKDNJ-ja, duke i lënë viktimat romë pa kompensim. Në vend të një faljeje publike, Guterres shprehu keqardhjen për vuajtjet e banorëve të kampit, por nuk e pranoi përgjegjësinë e OKB-së.²⁸ Ndërsa Guterres krijoi një fond besimi për projektet komunitare në përfitim të romëve, të Mitrovicës së Veriut dhe Mitrovicës së Jugut/ Mitrovicës, OKB-ja nuk ka ndërmarrë asnjë hap për të adresuar dëmet konkrete dhe të vazhdueshme që pësojnë banorët e kampit.²⁹ Për më tepër, OKB-ja ka siguruar vetëm një kontribut prej 10,000 dollarësh në fondin e besimit,³⁰ dhe fondi tani duket inekzistent.

3. Zbatimi i rekomandimeve të PKDNJ-së dhe ofrimi i një zgjidhjeje efektive për komunitetin e prekur është urgjente dhe e realizueshme

Hetimet e kryera nga organizatat e të drejtave të njeriut dhe aktivistët romë që nga vendimi i PKDNJ-së në vitin 2016 kanë dokumentuar vazhdimësinë e problemeve shëndetësore dhe aftësive të kufizuara zhvillimore të romëve që jetonin në kampe.³¹ Gjatë hartimit të këtij raporti, ata vazhdonin të luftonin për të aksesuar kujdesin e duhur shëndetësor dhe testimin e rregullt të plumbit në gjak. Pandemia e COVID-19 vetëm sa e ka rritur nevojën për të ofruar mjete juridike efektive. Ndërkohë, OKB-ja mund t’i respektonte lehtësisht rekomandimet e PKDNJ-së dhe të siguronte kompensim për viktimat. Faktorë të ndryshëm të lidhur konkretisht me këtë çështje i bëjnë mjetet korigjuese të realizueshme, duke përfshirë numrin relativisht të vogël të viktimave, disponueshmërinë e dokumentacionit të gjerë të lëndimeve të tyre dhe faktin që përgjegjësia e OKB-së tashmë është përcaktuar. Barriera kryesore ndaj drejtësisë është mungesa e vullnetit politik.

4. Përvoja e viktimave të helmimit nga plumbi zbulon probleme më të gjera strukturore me sistemin e llogaridhënies së OKB-së që duhet të reformohet

Beteja e stërzgatur e viktimave romë për drejtësi zbulon të meta të thella në kuadrin e llogaridhënies së OKB-së, me pasoja të gjera përtej rastit të helmimit me plumb. Pas përfundimit të mandatit të tyre në vitin 2016, panelistët që punuan me PKDNJ-së përqeshën mosveprimin e vazhdueshëm të UNMIK-ut dhe refuzimin për të ndjekur rekomandimet e PKDNJ-së, duke e konsideruar procesin një “mashtim” dhe “dështim të plotë.”³² Për më tepër, sistemi i pretendimeve të palëve të treta nuk ka transparencë dhe i mungojnë garancitë themelore procedurale për të siguruar shqyrtimin e drejtë të ankesave. Trajtimi i ankesave nga ZÇL-ja vë në pikëpyetje faktin nëse vetë avokatët e OKB-së mund të veprojnë si arbitra të pavarur të detyrimeve të organizatës në mënyrë që të jenë në përputhje me procesin e duhur. Ai gjithashtu thekson nevojën për një organ të pavarur që mund të sigurojë gjykim transparent, të paanshëm dhe të drejtë për ankesat e individëve. Krijimi i PKDNJ-së ishte një pilotim i rëndësishëm për këtë mekanizëm. Megjithatë, shpërfillja përfundimtare e OKB-së për gjetjet e organit të saj, nënvizon nevojën që mekanizma të tillë të fuqizohen për të nxjerrë vendime detyruese. Nëse këto boshllëqe nuk adresohen, viktimat e neglizhencës së OKB-së nuk kanë gjasa të kenë akses në drejtësi.

Thirrja për veprim

Siç ka vërejtur Raportuesi Special i OKB-së për Lëndët Toksike dhe të Drejtat e Njeriut në vitin 2020, të drejtat e komuniteteve rom janë shkelur në mënyrë të padiskutueshme në kampet e menaxhuara nga UNMIK-u.³³ Por “shkelja më tinëzare dhe e vazhdueshme” është se komuniteti vazhdon të vuajë “mizorinë torturuese të një premtimi iluzionar për një të ardhme më të ndritur, i cili është prishur herë pas here nga faljet legaliste, një fond besimi pa qëllim dhe pa shpresë, dhe heshtje nga komuniteti ndërkombëtar”.³⁴ Ky raport vepron si një thirrje urgjente për OKB-në dhe shtetet e saj anëtare që të ndjekin rekomandimet e PKDNJ-së. OKB-ja prej kohësh duhet t’u kishte kërkuar falje publike ish-banorëve të kampit rom, ajo duhet të sigurojë kompensim për lëndimet e tyre, të dëgjojë dhe të veprojë sipas ankesave të familjeve të prekura dhe të reformojë mekanizmat e llogaridhënies së OKB-së për të parandaluar përsëritjen e veprimeve të saj në Kosovë.

Në mënyrë të veçantë, ne kërkojmë që rekomandimet e mëposhtme të zbatohen pa vonesa të mëtejshme:

SEKRETARI I PËRGJITHSHËM

Si drejtues i OKB-së, roli i të cilit përfshin ruajtjen e vlerave dhe autoritetit moral të organizatës, Sekretari i Përgjithshëm duhet:

1. Të pranojë publikisht përgjegjësinë e OKB-së dhe t’u kërkojë falje viktimave të helmimit me plumb të komunitetit rom.
2. Të angazhohet për t’u ofruar kompensim viktimave të helmimit me plumb.
3. Të sigurojë financimin e duhur të kompensimit duke kërkuar që Shtetet Anëtare ta financojnë atë nëpërmjet kontributeve individuale ose vlerësimeve të detyrueshme.
4. Të kryejë një rishikim gjithëpërfshirës të kornizës së përgjegjësisë së OKB-së për korrigjimin e dëmeve civile, duke përfshirë shqyrtimin e reformave të mëposhtme:
 - a. Të punojë me ZÇL-në për të rritur transparencën dhe efikasitetin në procesin e pretendimeve të palëve të treta duke komunikuar qartësisht dhe publikisht ankesat dhe standardet për pranueshmërinë dhe rregullat e tjera procedurale.
 - b. Të fuqizojë organet e pavarura gjyqësore si komisionet e ankesave për të dëgjuar ankesat e bëra për dëmet e OKB-së dhe për të nxjerrë vendime ligjërish të detyrueshme.

UNMIK

Si subjekt i procedurave të PKDNJ-së dhe palës së adresuar drejtpërdrejt në rekomandime, UNMIK-u duhet:

1. Të sigurojë kompensimin e duhur për viktimat dhe familjet e tyre.
2. Të angazhohet në konsultime kuptimplote me komunitetet e prekura rreth përmbajtjes së mjeteve korrigjuese.

3. Të raportojë mbi progresin a arritur në zbatimin e rekomandimeve të PKDNJ-së në brifingjet tremujore të PSSP-së për situatën në Kosovë.

ZYRA E ÇËSHTJEVE LIGJORE

ZÇL-ja luan rol kyç për të siguruar që përgjigjet e OKB-së ndaj dëmeve që ka shkaktuar të përmbushin standardet bazë të një procesi të rregullt ligjor dhe të jenë në përputhje me kuadrin ligjor të OKB-së dhe parimet e Kartës së OKB-së, duke përfshirë promovimin e të drejtave të njeriut. Ne i bëjmë thirrje ZÇL-së, dhe Këshillit Ligjor të OKB-së në veçanti, të ushtrojnë autoritet për sa vijon:

1. Të rrisin transparencën dhe efikasitetin në procesin e pretendimeve të palëve të treta duke komunikuar qartësisht dhe publikisht ankesat dhe standardet për pranueshmërinë dhe rregullat e tjera procedurale.
2. Të punojnë me pjesë të tjera të sistemit të OKB-së për të garantuar që organizata të korrigojnë dëmet për të cilat është përgjegjëse në një mënyrë që të jenë përputhje me ligjin për të drejtat e njeriut, duke përfshirë kërkimin e plotë të faljes dhe sigurimin e kompensimit të duhur.

VENDET ANËTARE TË KOMBEVE TË BASHKUARA

Sipas kuadrit të përgjegjësisë së OKB-së, vendet anëtare të OKB-së janë bashkërisht përgjegjës për sigurimin e mjeteve juridike për dëmet nga OKB-ja. Për më tepër, të gjitha shtetet anëtare kanë interes në ruajtjen e legjitimitetit të OKB-së. Si të tilla, shtetet anëtare të OKB-së duhet:

1. T'i bëjnë thirrje Sekretariatit të OKB-së dhe UNMIK-ut që të zbatojnë menjëherë rekomandimet e PKDNJ-së për të mbrojtur legjitimitetin e OKB-së;
2. Të kontribuojnë në financimin e kompensimit për viktimat rome përmes fondit të besimit të OKB-së ose përpjekjeve të tjera shumëpalëshe;
3. Të advokojnë që viktimat rome të konsultohen në hartimin e mjeteve juridike;
4. Të mbështesin rishikimin gjithëpërfshirës të kornizës së OKB-së për korrigjimin e dëmeve civile që i atribuohen OKB-së me synimin për rritjen e transparencës, paanshmërisë dhe rezultateve të drejta.

KËSHILLI I SIGURIMIT

Si organ mbikëqyrës i UNMIK-ut, Këshilli i Sigurimit i OKB-së duhet:

1. Të ftojë Sekretarin e Përgjithshëm dhe PSSP-në që të zbatojnë rekomandimet e PKDNJ-së, veçanërisht në lidhje me kompensimin e viktimave rome për helmim nga plumbi, pa vonesa të mëtejshme.
2. Të kërkojnë raporte mbi progresin e UNMIK-ut në zbatimin e rekomandimeve të PKDNJ-së në informimet e PSSP-së për situatën në Kosovë.

Mitrovicë/Mitrovica Displacement Camps

200 m

I. PËRGJEGJËSIA E OKB-së PËR EKSPOZIMIN E KOMUNITETEVE NDAJ HELMIMIT ME PLUMB

Përgjegjësia e OKB-së për shkeljen e të drejtave të romëve që pësuan helmim me plumb në kampet e menaxhuara nga OKB-ja është analizuar mirë nga monitoruesit e OKB-së për të drejtat e njeriut, organizatat e pavarura ndërkombëtare të të drejtave të njeriut dhe grupet e të drejtave të romëve kanë dokumentuar dështimet e OKB-së që rezultuan në dëmtimin e komuniteteve të zhvendosura³⁵. Përgjegjësia e OKB-së për ato dëme u gjykua dhe u përcaktua gjithashtu nga PKDNJ-ja në N.M. kundër UNMIK-ut.³⁶ Ky seksion tregon gjetjet kryesore nga ato hetime dhe vendimin e PKDNJ-së të vitit 2016.

A. Konteksti: Roli i OKB-së në Kosovë

Nga viti 1999 deri në pavarësinë e Kosovës në vitin 2008, OKB-ja shërbeu si qeveri *de facto* në Kosovë. Pas sulmet ajrore të NATO-s, të cilat i dhanë fund luftës në vitin 1999, Këshilli i Sigurimit i OKB-së krijoi dhe dërgoi një prani ndërkombëtare civile dhe të sigurisë për të mbikëqyrur kalimin e pushtetit te vetëqeverisja demokratike dhe për të siguruar një jetë të qetë dhe normale për popullin e Kosovës.³⁷ Ndërkohë që Forca e NATO-s në Kosovë (KFOR) ishte përgjegjëse për sigurimin e “sigurisë dhe rendit publik”³⁸ dhe “krijimin e një mjedisi të sigurt që ofronte kthimin e sigurt në shtëpi të refugjatëve dhe personave të zhvendosur”,³⁹ UNMIK-u mori rolin e administratës së përkohshme. Këshilli i Sigurimit i OKB-së i dha UNMIK-ut kompetenca të plota legjislative dhe ekzekutive,⁴⁰ dhe një mandat në shkallë të gjerë që përfshinte “mbrojtjen dhe promovimin e të drejtave të njeriut”⁴¹ dhe “sigurimin e kthimit të sigurt dhe pa pengesa të të gjithë refugjatëve dhe personave të zhvendosur në shtëpitë e tyre në Kosovë”.⁴² UNMIK-u gjithashtu u zotua se do t’i ushtronte kompetencat e tij në Kosovë në përputhje me standardet dhe parimet ndërkombëtare të të drejtave të njeriut.⁴³

Për të kryer mandatin e tij të gjerë civil, UNMIK-u u organizua në katër komponentë kryesorë: (1) një administratë civile e udhëhequr nga OKB-ja; (2) një komponent i ndihmës humanitare i udhëhequr nga UNHCR-ja (i cili u mbyll gradualisht në qershor të vitit 2000); (3) një komponent për ndërtimin e institucioneve i udhëhequr nga Organizata për Siguri dhe Bashkëpunim në Evropë (OSBE); dhe (4) një komponent zhvillimi dhe rindërtimi i udhëhequr nga BE-ja.⁴⁴ Përfaqësuesi Special i Sekretarit të Përgjithshëm të OKB-së (PSSP) është kreu i UNMIK-ut dhe kishte “autoritet të plotë” mbi secilin nga komponentët e UNMIK-ut.⁴⁵ Komponentët specifikë vepronin si agjentë të UNMIK-ut, duke e bërë UNMIK-un ligjërishit përgjegjës për veprimet dhe mosveprimet e tij.⁴⁶

B. OKB-ja i strehoi romët e zhvendosur në kampe ku ekspozimi i tyre ndaj plumbit ishte i parashikueshëm

Pas ndërhyrjes së NATO-s në Kosovë, mbizotëruan tensionet etnike midis shqiptarëve

Kampi Cesminluke/Česmin Lug me skoriet toksike Trepča në sfond. Të drejtat e autorit: Darren McCollester.

dhe serbëve në vend. Mes dy zjarreve ishin komunitetet rome. Populli rom është një ndër grupet më të marginalizuara në Evropë dhe kanë vuajtur prej kohësh nga diskriminimi dhe persekutimi.⁴⁷ Në qershor të vitit 1999, shqiptarët etnikë, të cilët i shihnin romët si “bashkëpunëtorë të serbëve”, sulmuan dhe shkatërruan lagjen historike të quajtur “Mëhalla e Romëve”, ku banonin 8,000 romë.⁴⁸ Shumë prej banorëve ikën në vendet fqinje, ndërsa rreth 600-700 njerëz kërkuan strehim në kampet e UNHCR-së në veri të Kosovës.⁴⁹

Nga shtatori i vitit 1999 deri në janar të vitit 2000, UNHCR-ja hapi kampe të improvizuara në Cesminluke dhe Zhikoc në veri të Mitrovicës dhe zhvendosi rreth 200 njerëz nga ndërtesat publike në këto dy kampe të reja.⁵⁰ Një pjesë tjetër e romëve të zhvendosur në mënyrë spontane zaptuan kazermat e braktisura të ushtrisë në Kablarë, pranë Cesminlukës dhe Leposaviçit që ndodhen 45 kilometra në veri të Mitrovicës.⁵¹ UNHCR-ja i menaxhoi kampet deri në vitin 2001, kur përgjegjësinë për to e mori UNMIK-u.⁵² Nga viti 2001 deri në vitin 2008, UNMIK-u mbikëqyri administrimin e kampeve dhe ofroi “ndihmë teknike dhe praktike” për banorët e kampit.⁵³

Ishte më se e parashikueshme që distanca e afërt që ekzistonte mes kampeve të Cesminlukës, Zhikocit dhe Kablarës dhe minierës së shkrirjes së plumbit në Trepçë do t'i ekspozonte banorët ndaj niveleve të rrezikshme të plumbit, çka mund të rezultonte në dëme shëndetësore të pakthyeshme.⁵⁴ Plumbi është një metal helmues që hyn në trup përmes ajrit, tokës dhe ujit të kontaminuar. Asnjë nivel i ekspozimit ndaj plumbit nuk konsiderohet i sigurt, por ekspozimi në nivele të larta për një kohë të gjatë është veçanërisht i rrezikshëm, duke shkaktuar probleme shëndetësore të rënda dhe të pakthyeshme, duke përfshirë sëmundjet e zemrës, presionin e lartë të gjakut, mosfunksionimin e veshkave dhe vështirësi me kujtesën dhe përqendrimin.⁵⁵ Ekspozimi ndaj plumbit gjatë shtatzënisë mund të rezultojë në humbje të fëmijës gjatë shtatzënisë/lindjes ose në abort, dhe mund të ndikojë negativisht në zhvillimin e trurit të fetusit, gjë që mund të çojë në paaftësi intelektuale.⁵⁶ Fëmijët e thithin plumbin më lehtë sesa të rriturit dhe janë veçanërisht të cenueshëm ndaj helmimit nga plumbi.⁵⁷ Fëmijët mund të pësojnë dëme të përhershme në tru, në sistemin nervor qendror, në zhvillimin fizik dhe atë mendor, të cilat rezultojnë në arritje jo të kënaqshme në shkollë, shtim të nervozizmit dhe sjellje antisociale.⁵⁸ Në raste shumë të rënda, helmimi me plumb çon në koma, konvulsione dhe vdekje.⁵⁹

Kampet e Cesminlukës, Zhikocit dhe Kablarës ishin vendosur në afërsi të landfilleve të kontaminuara me plumb të kompleksit mineral të Trepçës, një nga minierat më të mëdha të shkrirjes së plumbit në Evropë.⁶⁰ Miniera e shkrirjes së plumbit në Trepçë ishte një burim famëkeq që shkaktonte ndotjen me plumb, siç është dokumentuar dhe nga studimet shkencore të kryera që nga vitet 1970.⁶¹ Në fakt, PSSP-ja ka pranuar se ishte një fakt më se i njohur që para se të ngriheshin kampet se miniera e shkrirjes së plumbit në Trepçë kishte “çliruar tonelata plumb çdo ditë në atmosferë” duke patur një ndikim negativ në shëndetin e komuniteteve që jetonin aty pranë.⁶²

Fillimisht UNHCR-ja i krijoi kampet si masë e përkohshme me qëllim që të funksiononin për vetëm 45 deri në 90 ditë,⁶³ por në fakt ato funksionuan për më shumë se një dekadë, duke

i bërë banorët subjekt të ekspozimit afatgjatë me plumb.⁶⁴ Gjatë gjithë kësaj kohe, kushtet e jetesës në kampe ishin të mjerueshme, gjë që me shumë mundësi rriti ekspozimin ndaj plumbit dhe përkeqësoi efektet negative shëndetësore të banorëve.⁶⁵ Banorët jetonin në kasolle të improvizuara në mungesë të ujit të rrjedhshëm ose ambienteve të përshtatshme sanitare të cilat nevojiteshin për të minimizuar ekspozimin ndaj plumbit.⁶⁶ Në disa prej kampeve, dyshemetë e ndotura i ekspozuan banorët drejtpërdrejt me tokë të kontaminuar me plumb.⁶⁷ Për më tepër, banorët zakonisht ndiqnin një dietë të varfër ushqimore, çka mund të ketë favorizuar thithjen e plumbit në trup.⁶⁸ Në përgjithësi, kushtet e vështira të jetesës besohet se kanë shkaktuar dobësim të sistemit imunitar mes banorëve, gjë që i bëri ata më të ndjeshëm ndaj ndikimeve negative të plumbit.⁶⁹

Me kalimin e viteve, ekspozimi toksik rezultoi në helmim ekstrem me plumb për shumë prej banorëve. Analizat e pavarura të gjakut dhe flokëve të banorëve zbuluan disa nga nivelet më të larta të plumbit të regjistruara ndonjëherë te njerëzit.⁷⁰ Në mënyrë të veçantë ishin prekur fëmijët. Një vlerësim i bërë nga Organizata Botërore e Shëndetësisë (OBSh) dhe Qendra për Kontrollin e Sëmundjeve (QKS) në vitin 2007 zbuloi se shumica e fëmijëve, për të mos thënë

Kushtet e kampit në Cesminluge/Česmin Lug. Të drejtat e autorit: Darren McCollester.

të gjithë, që jetonin në Cesminluke dhe Zhikoc kishin nivele të larta të plumbit në gjak në një moment të caktuar të fëmijërisë së tyre, duke i rrezikuar ata të mos zhvillohen fizikisht dhe të kenë çrregullime të sjelljes dhe gjendje të tjera shëndetësore.⁷¹ Analizat e kryera te fëmijët ndërmjet viteve 2004-2008 kanë rikthyer vazhdimisht nivelet e plumbit në gjak duke tejkaluar nivelin më të lartë që mund të regjistronte aparatura.⁷² Sëmundjet dhe aftësitë e kufizuara në përputhje me helmimin nga plumbi janë të përhapura në mesin e banorëve dhe kanë rezultuar në disa raste me vdekje.⁷³

C. UNMIK-u shpërfilli paralajmërimet urgjente dhe nuk arriti të ndalonte ekspozimin ndaj plumbit të rrezikshëm

Ndërhyrja më e rëndësishme për të parandaluar helmimin nga plumbi është ndalimi i ekspozimit nëpërmjet heqjes së burimit të kontaminimit ose nëpërmjet zhvendosjes së banorëve nga mjedisi toksik.⁷⁴ Megjithatë, për gati një dekadë, OKB-ja nuk arriti t'i evakuojë PZHBV-të në vende të sigurta ose t'u siguronte atyre mbrojtjen e duhur nga plumbi toksik.

Pas marrjes së administratës së përkohshme të Kosovës, UNMIK-u fillimisht ndërmori veprime të kufizuara, por joadekuate për trajtimin e ndotjes. Pasi një auditim mjedisor konstatoi se miniera e shkëmbit të plumbit ishte një “burim i papranueshëm i ndotjes së ajrit”,⁷⁵ UNMIK-u mori kontrollin e operacioneve të saj dhe më vonë e mbylli atë në gusht të vitit 2000.⁷⁶ PSSP-ja në atë kohë, Bernard Kouchner, theksoi se “si mjek dhe si kryeadministrator i Kosovës, do të ndihesha jashtëzakonisht keq nëse do të lejoja vazhdimin qoftë edhe një ditë më shumë të këtij kërcënimi për shëndetin e fëmijëve dhe grave shtatzëna.”⁷⁷

Megjithatë, nga gushti i vitit 2000 deri në vitin 2004, veprimi i vetëm i UNMIK-ut për trajtimin e ekspozimit të vazhdueshëm ndaj plumbit ishte autorizimi i një raporti të brendshëm mbi ndotjen e shkaktuar nga plumbi në Mitrovicë, i cili kërkonte rekomandime se si të zbutte ekspozimin.⁷⁸ Siç është raportuar më vonë nga Human Rights Watch, ai raport vuri në dukje faktin se në atë kohë ndotja nga plumbi në Mitrovicë i kishte tejkaluar nivelet e pranueshme me 176 herë në bimësi dhe 122 herë në tokë.⁷⁹ Nivelet e plumbit në gjak ishin veçanërisht të larta tek PZHBV-të.⁸⁰ Por sipas ish-banorëve të kampit, UNMIK-u u ofroi “pak” ose aspak” informacion komuniteteve në kampe për këto të dhëna thelbësore dhe raportohet se ka pasur keqinformim dhe dezinformim rreth rreziqeve shëndetësore të lidhura me plumbin gjatë kësaj kohe.⁸¹

Raporti i brendshëm i UNMIK-ut për ndotjen nga plumbi rekomandonte gjithashtu një sërë masash specifike zbutëse, duke përfshirë kryerjen e studimeve gjithëpërfshirëse epidemiologjike dhe marrjen e mostrave të rregullta mjedisore, kryerjen e monitorimit dhe trajtimin periodik dhe sistematik të fëmijëve dhe grave shtatzëna, si dhe zhvendosjen e banorëve të kampit në një zonë më të sigurt.⁸² Raporti arriti në përfundimin se kostot e zbatimit të të gjitha strategjive do të tejkalonin aftësitë financiare të UNMIK-ut,⁸³ megjithatë sipas raportimeve UNMIK-u nuk ndërmori *ndonjë veprim* në tre vitet që pasuan - UNMIK-u nuk e bëri publik raportin, nuk e iu referoi situatën në Këshillin e Sigurimit, ose nuk ndërmori ndonjë hap për të zbutur ekspozimin ndaj plumbit në kampe.⁸⁴

“Ky është problemi më i rëndë humanitar dhe mjedisor i Evropës.”

- Komisioneri i Këshillit të Evropës për të Drejtat e Njeriut (2009)

Në vitin 2004, aktivistët romë dhe organizatat e të drejtave të njeriut paralajmëruan komunitetin ndërkombëtar për rastet e helmimit simptomatik me plumb mes banorëve të kampit. Njerëzit vuanin nga konvulsione, çorientimi dhe dhimbja e kokës, ndërsa fëmijët shfaqnin shenja të mishrave të dhëmbëve në ngjyrë të zezë dhe kishin vështirësi në të aftësitë e të nxënësve.⁸⁵ Vdekja e një vajze katër vjeçare në kampin Zhikoc, pasi ajo u diagnostikua me helmim nga plumbi, u bë shkak që OBSH-ja të ndërmerre veprime.⁸⁶ Në verën e vitit 2004, OBSH-ja bëri një vlerësim të rrezikut shëndetësor në kampet e të zhvendosurve në Mitrovicë, i cili nxori në pah se shumica e fëmijëve në kampe kishin nivele të larta e të rrezikshme të plumbit në gjak dhe se 80% e tokës në kampe ishte “e pasigurt” për shkak të për kontaminimin me plumb.⁸⁷ OBSH-ja e paralajmëroi UNMIK-un në korrik dhe i tërhoqi vëmendjen përsëri në tetor të vitit 2004, për efektet e rënda dhe të pakthyeshme shëndetësore të helmimit me plumb, duke i ushtruar presion për evakuimin e menjëhershëm të fëmijëve dhe grave shtatzëna nga kampet.⁸⁸ OBSH-ja ishte e qartë në rekomandimet e saj për UNMIK-un: kampet duhej të mbylleshin menjëherë.⁸⁹

Ndërkohë që lajmet për nivelet e larta të toksicitetit në kampe dhe ndikimin e tyre shëndetësor mbi banorët u përhapën, aktivistët romë dhe organizatat ndërkombëtare të të drejtave të njeriut, duke përfshirë Amnesty International dhe Komitetin Ndërkombëtar të Kryqit të Kuq, i kërkuan UNMIK-un të largonte kampet.⁹⁰ Raportuesit Specialë të OKB-së për strehimin adekuat, mbetjet toksike dhe shëndetin i bënë bashkërisht thirrje UNMIK-ut që të vepronte sa më shpejt dhe të siguronte akomodim të pakontaminuar për komunitetet romë.⁹¹ Për më tepër, Raportuesi Special i OKB-së për të drejtat e Personave të Zhvendosur Brenda Vendit i kërkoi komunitetit ndërkombëtar “të evakuonte menjëherë PZHBV-të [...] dhe të siguronte burimet e nevojshme për këtë gjë pa asnjë vonesë”.⁹² Mosveprimi, paralajmëroi ai, “ishte i barabartë me shkeljen e të drejtave të fëmijëve të prekur për mbrojtjen e shëndetit dhe integritetit të tyre fizik”.⁹³

Në vitin 2005 – pesë vjet pas mbërritjes së romëve për herë të parë në kampe – UNMIK-u organizoi një grup pune të përbërë nga UNHCR-ja, OBSH-ja, OSBE-ja dhe KFOR-i për të zhvilluar një plan evakuimi dhe për të zvogëluar ekspozimin ndaj plumbit të PZHBV-ve.⁹⁴ Plani më i qëndrueshëm i zhvendosjes, sipas përcaktimit të grupit të punës, ishte lehtësimi i kthimit të PZHBV-ve në lagjen e Romëve në jug të Mitrovicës, pikërisht aty ku ata kishin banuar më parë.⁹⁵ Rindërtimi i Mëhallës së Romëve, e cila u shkatërrua masivisht në vitin 1999, kërkonte pak kohë. Si rrjedhim, task forca propozoi një zgjidhje të përkohshme: zhvendosjen e PZHBV-ve në kampin ushtarak të Osterodës, që më parë shfrytëzohej nga KFOR-i.⁹⁶

Fëmijë në Osterode me plumb që i del nga dhëmbët. Të drejtat e autorit: Darren McColleston.

Osterode ishte gjithashtu afër grumbujve të skorieve toksike, të vendosura vetëm 150 metra larg kampit Cesminluke.⁹⁷ Pasi UNMIK-u pastroi dhe rinovoi kampin, OBSH-ja dhe një ekip inxhinierësh të ushtrisë amerikane arritën në përfundimin se Osterode ishte më “i sigurt nga plumbi” sesa Cesminluke sepse kishte ujë të rrjedhshëm, ambiente më të mira sanitare dhe ishte i shtruar me beton.⁹⁸ Në periudhën mars - prill 2006, OKB-ja mbylli kampet e Zhikocit dhe Kablarës dhe i zhvendosi 593 PZHBV-të romë që jetonin atje në Osterode si një zgjidhje e përkohshme derisa të mund të realizohej përpjekja për rehabilitimin përfundimtar të Mëhallës së Romëve.⁹⁹ Megjithatë, shumica e 140 PZHBV-ve në Cesminlukës refuzuan të zhvendoseshin, sepse mendonin se Osterode ishte po aq i kontaminuar sa vendi ku ishin.¹⁰⁰ Siç konstatoi PKDNJ-ja në vendimin e tij të vitit 2016, përshkrimi i UNMIK-ut për Osterodes si “më i sigurt” se kampet e tjera ekzistuese, rezultoi të ishte “keqinformues”¹⁰¹. Në vitin 2011, pesë vjet pas zhvendosjes, CDC-ja konfirmoi se kampi i Osterodes ishte në fakt “larg faktit të mospranisë së plumbit” dhe përmbante “nivele të papranueshme plumbi” në tokë.¹⁰²

Si përfundim, UNMIK-u ia kaloi përgjegjësinë mbikëqyrëse për kampet qeverisë së Kosovës pas shpalljes së pavarësisë së Kosovës në vitin 2008.¹⁰³ Më në fund, Cesminluke u mbyll në vitin 2010 dhe Osterode në vitin 2012. Leposaviqi, kampi që ndodhej më larg minierës së Trepçës, u mbyll në vitin 2013, 14 vjet pas shpërnguljes së PZHBV-të romë në një bazë të supozuar të përkohshme.¹⁰⁴

D. UNMIK-u nuk mundi t'u siguronte banorëve të kampit analiza të vazhdueshme ose trajtim mjekësor për helmimin nga plumbi

Kur zbulohet plumbi në mjedis, analizat e vazhdueshme janë jetike për të zbuluar nivelet e larta të plumbit në gjak dhe për të diagnostikuar helmimin me plumb. Megjithatë, UNMIK-u nuk ka zbatuar kurrë një qasje sistematike për të analizuar nivelet e plumbit në gjak të PZHBV-ve apo për të monitoruar nivelet e tyre të përthithjes së plumbit. Në periudhën 2004-2006, OBSH-ja kreu tre raunde të analizave të gjakut për rreth 50 fëmijëve në çdo raund dhe ofroi ndihmë të përgjithshme për komunitetet romë.¹⁰⁵ Supozohet që UNMIK-u nuk ua ka paraqitur PZHBV-ve të prekur ose anëtarëve të familjeve të tyre rezultatet e analizave të gjakut të kryera nga OBSH-ja.¹⁰⁶ Përveç kësaj, analizat ishin të disponueshme vetëm në një masë të kufizuar me anë të përpjekjeve vullnetare të aktivistëve romë dhe punonjësve të shëndetësisë.¹⁰⁷ Megjithatë, analizat e gjakut të kryera në masë të kufizuar zbuluan në mënyrë të vazhdueshme nivele të larta e të rrezikshme të plumbit në gjak, shpesh duke tejkaluar nivelet që mund të zbulonin pajisjet mjekësore.¹⁰⁸ Tridhjetë për qind e fëmijëve që kryen analizat në periudhën 2005-2007 kishin nivele të plumbit në gjak mbi 45 µg/dL, gjë që kërkonte terapi me kelim,¹⁰⁹ që përfshin administrimin e substancave, molekulat e të cilave lidhen dhe neutralizojnë plumbin në trup dhe reduktojnë qarkullimin e plumbit në gjak.¹¹⁰

Megjithatë, siç theksoi PKDNJ-ja në opinionin e saj të vitit 2016, *N.M kundër UNMIK-ut*, “UNMIK-u nuk ofroi kujdes mjekësor aq sa duhej, madje lë shumë për të dëshiruar, për PZHBV-të e prekur, duke përfshirë ata që rezultuan se kishin nivele të larta të plumbit në gjak”.¹¹¹ Në vitin 2006, OBSH-ja ofroi kryerjen e terapisë me kelim për PZHBV-të që vuanin nga helmimi i rëndë me plumb në Osterode si një “ndërhyrje urgjente” sepse UNMIK-u kishte premtuar se “të gjitha këto komunitete do të zhvendoseshin brenda gjashtë muajve”.¹¹² Megjithatë, pa eliminuar ekspozimin ndaj plumbit, terapia me kelim mund të lehtësojë thithjen e plumbit nga trupi,¹¹³ duke përforcuar edhe njëherë rëndësinë e heqjes së çdo burimi të vazhdueshëm të ekspozimit ndaj plumbit përpara kryerjes së terapisë së kelimit. Meqenëse zhvendosja nga Osterode në kohë e duhur nuk ndodhi, OBSH-ja e ndërpreu terpinë me kelim vetëm pak muaj pas fillimit të saj.¹¹⁴ Duke mos mundur të realizojë zhvendosjen e PZHBV-ve larg burimit të kontaminimit, UNMIK-u në mënyrë efektive pengoi mundësinë që kishin banorët e kampit për marrjen e këtij trajtimi si një ndërhyrje e mundshme.¹¹⁵

Për më tepër, dështimi i UNMIK-ut për të siguruar në mënyrë të vazhdueshme kujdes mjekësor, higjienë dhe ushqimin e duhur për të gjithë banorët e kampit, përfshirë ata që rezultuan me nivele të larta të plumbit në gjak, si dhe mbikëqyrja e kampeve ka të ngjarë të kenë përkeqësuar efektet negative shëndetësore të ekspozimit ndaj plumbit.¹¹⁶ Për më tepër, UNMIK-u ndërpreu në mënyrë të papritur të gjitha analizat e gjakut, terpinë me kelim dhe masat ndërhyrëse të ushqyerjes në vitin 2007, duke pretenduar se këto ndërhyrje mjekësore “nuk ishin më të domosdoshme”, pavarësisht ekspozimit të vazhdueshëm të banorëve ndaj kontaminimit me plumb.¹¹⁷

II. KOMUNITETET ROME PËRJETOJNË DËME TË VAZHDUESHME NGA HELMIMI ME PLUMB

Prej më shumë se dy dekadash kur PZHBV-të u strehuan në kampe zhvendosjeje të improvizuara, ish-banorët e kampeve përjetojnë dëme të vazhdueshme prej helmimit nga plumbi, të cilat përkeqësohen nga moskompensimi nga ana e OKB-së.

Hetimet e nga Human Rights Watch, Shoqëria për Popujt e Kërcënuar (SHPK) dhe Raportuesi Special për Lëndët Toksike dhe të Drejtat e Njeriut kanë dokumentuar një sërë simptoma mjekësore të vazhdueshme të banorëve të ish-kampit që përputhen me helmimin me plumb.¹¹⁸ Në vitin 2017, SHPK-ja intervistoi përfaqësues nga 50 familje rome që kishin kaluar vite të tëra në kampet e kontaminuara në lidhje me gjendjen e tyre aktuale shëndetësore.¹¹⁹ SHPK-ja zbuloi se problemet e vazhdueshme shëndetësore më të shpeshta të cilat ishin raportuar përfshinin dobësi të muskujve, probleme të kujtesës, probleme me sytë, dobësi të sistemit imunitar dhe probleme me zorrët ose dhimbje stomaku - të gjitha këto janë simptoma që lidhen me helmimin nga plumbi.¹²⁰ Të intervistuarit raportuan gjithashtu se fëmijët e tyre, disa prej të cilëve kishin lindur ose ishin rritur në kampe, po përjetonin probleme me kujtesën, çrregullime të të folurit, nervozizëm, dhimbje stomaku, çrregullime motorike, kriza dhe probleme të sjelljes.¹²¹ Aftësitë e kufizuara intelektuale, problemet e zhvillimit dhe çrregullimet e sjelljes janë simptoma të zakonshme të helmimit nga plumbi tek fëmijët, të cilët janë veçanërisht të ndjeshëm ndaj helmimit me plumb, sepse e thithin plumbin më lehtë se të rriturit.¹²²

Human Rights Watch intervistoi gjithashtu 19 viktimat të helmimit me plumb dhe familjet e tyre në vitin 2017.¹²³ Një grua pohoi se djali i saj, i cili u rrit në një nga kampet e kontaminuara dhe rezultoi pozitiv me helmim nga plumbi kur ishte vetëm nëntë muajsh, përjetoj konvulsione të rregullta derisa në moshën shtatë vjeçare.¹²⁴ Në moshën 16-vjeçare, u desh të përballej me humbjen e kujtesës dhe e kishte të vështirë të përqendrohej në shkollë.¹²⁵ Sheribania, një grua 45-vjeçare, u shpreh për Human Rights Watch se ajo kishte rezultuar pozitive ndaj helmimit me plumb në periudhën që jetonte në kampin e Zhikocit.¹²⁶ Ajo më pas përjetoj simptoma të helmimit nga plumbi dhe tani vuan nga problemet e zemrës, probleme me veshkat dhe lodhja kronike.¹²⁷

Këto gjetje u përforcuan nga Raportuesi Special për Lëndët Toksike dhe të Drejtat e Njeriut, i cili mblodhi dëshmi nga anëtarët e prekur të komunitetit rom në vitin 2019. Kjo dëshmi konfirmoi se shumë ish-banorë të kampit vazhdonin të përjetonin probleme shëndetësore të lidhura me helmimin nga plumbi, si p.sh. konvulsione, sëmundje të veshkave dhe çrregullime të sjelljes dhe emocionale.¹²⁸

“[Kombet e Bashkuara] u shprehën që do të na kompensonin por kurrë nuk na dhanë asgjë.”

- Nënshetas britanik, banor i mëparshëm i kampit të Zhikoc-it/Zitkovac-it.
Intervistë me Opre Roma Kosovo (2022)

Intervistat e kohëve të fundit, që janë kryer me OPRE Roma Kosovo në tetor 2020, shkojnë në të njëjtën linjë me hetimet e mëparshme: ish-PZHBV-të kanë vazhduar të vuajnë nga probleme të rënda shëndetësore dhe sfida socioekonomike pas mbylljes së kampeve.

Briton, një ish-banor i kampit Zhikoc/Zitkovac, iu tregoi intervistuesve rreth mbesës së tij, e cila kishte ndërruar jetë në moshën 10-vjeçare për shkak të problemeve shëndetësore që lidheshin me helmimin e dyshuar nga plumbi.¹²⁹ Sot djali i tij vuan nga probleme të vazhdueshme njohëse që lidhen me ekspozimin ndaj plumbit helmues.¹³⁰ Megjithatë, kostoja e trajtimit mjekësor është e lartë: “Një vizitë te mjeku kushton 300 dollarë, thjesht sa për të kryer disa analiza dhe për të parë si po ecën gjendja.” – i tha Briton OPRE Roma Kosovo.¹³¹

Varfëria dhe pengesat financiare i pengojnë shumë banorë të ish-kampit, të cilët u zhvendosën në Mëhallën e Romëve pas rindërtimit të saj në vitin 2007, të mos marrin shërbimet e nevojshme shëndetësore dhe trajtim mjekësor. Simptomat e vazhdueshme të helmimit nga plumbi dhe mungesa e aksesit ndaj kujdesit mjekësor janë veçanërisht alarmuese në kontekstin e pandemisë së COVID-19, pasi shumë nga problemet shëndetësore ekzistuese i bëjnë viktimat më të cenueshme ndaj vdekjes ose pasojave afatgjata nga SARS-CoV-2.¹³²

Shumë banorë të Mëhallës së Romëve jetojnë në varfëri ekstreme, duke marrë ndihmë të kufizuar sociale ose duke punuar në punë me të ardhura të ulëta.¹³³ “Na duhet t’i çojmë fëmijët në shkollë, ndaj kemi nevojë për ndihmë financiare.” – Habib, një ish-banor kampi, i tha OPRE Roma Kosovo.¹³⁴ “Kjo është arsyeja përse thonë që romët janë të paarsimuar. Nuk është se nuk duam t’i çojmë fëmijët [në shkollë], por nuk kemi mbështetje financiare.”¹³⁵

Programet qeveritare dhe jofitimprurëse kanë ofruar pak ndihmë për viktimat e helmimit nga plumbi në kuadër të këtyre sfidave socioekonomike. Sipas Human Rights Watch, “[ndërkohë që qeveria e Kosovës ofron disa shërbime shëndetësore falas, qendrat shëndetësore aty pranë [Mëhallës së Romëve] nuk mund të ofrojnë të gjitha shërbimet për të cilat kanë nevojë njerëzit që kanë vuajtur nga helmimi nga plumbi dhe shpesh kërkojnë që pacientët të paguajnë për mjekimin e marrë.”¹³⁶ Sipas një hetimi të zhvilluar nga Advancing Together, në vitin 2018 mungonin programet e shënjestruara për t’i mbështetur viktimat e helmimit nga plumbi, dhe ndonëse ndonjëherë viktimat mund të marrin ndihma të vogla nga autoritetet kombëtare dhe organizatat jofitimprurëse, kjo mbështetje “nuk ka qenë kurrë e mjaftueshme krahasuar me nevojat për përmirësimin e shëndetit të këtij grupi qytetarësh, duke marrë parasysh që helmimi nga plumbi ka shkakuar sëmundje dhe degjenerim të rëndë, për të cilët ndonjëherë nevojitet trajtim i vazhdueshëm mjekësor.”¹³⁷

“Askush nuk na jep barna për fëmijët tanë të sëmurë. Nuk kemi pasur ndihmë as me pilulat, as me injeksionet, dhe as me analizat”.

- Hazbije H., Video-intervistë me Human Rights Watch (2017)

Naim M., baba i shtatë fëmijëve, u shpreh për Human Rights Watch se pasi humbi një nga vajzat e tij si pasojë e helmimit nga plumbi, ai vazhdoi të përpiqej për të përballuar trajtimet mjekësore për gruan e tij dhe vajzën tjetër, të cilat vazhduan të vuanin nga efektet negative shëndetësore.¹³⁸ Siç u shpreh Elhame H., një nënë e re: “Nëse nuk keni para, mjeku do ju jep vetëm diagnozën, por nuk mund të blini ilaçe”.¹³⁹

Për shumë ish-banorë të kampit, mjetet e përshtatshme juridike i kërkojnë OKB-së që të zbatojë rekomandimet e panelit të vetë për të drejtat e njeriut, duke ofruar kompensim individual për viktimat e helmimit nga plumbi.¹⁴⁰ “Ata thanë që do të na kompensonin, por nuk na dhanë asgjë,” – Briton i tha OPRE Roma Kosovo në tetor. “Ne nuk duam që [kompensimi] t’i jepet asnjë OJF-je... duhet t’i jepet çdo familjeje që ka fëmijë të sëmurë prej helmimit nga plumbi.”¹⁴¹

III. OKB-ja SHMANGU PËRGJEGJËSITË DUKE BLOKUAR QASJEN NË DREJTËSI

Për më shumë se një dekadë, komunitetet e prekura rome kanë kërkuar me këmbëngulje zgjidhje nga OKB-ja. Pavarësisht detyrimit të UNMIK-ut për t’iu përmbajtur ligjit ndërkombëtar për të drejtat e njeriut, i cili përfshin të drejtën për një mjet juridik efektiv, dhe detyrimet e veta të brendshme për të zgjidhur ankesat, OKB-ja pengoi dhe vonoi përpjekjet ligjore të viktimave në çdo hap që hidhnin. Kur viktimat kërkuan korrigjim përmes PKDNJ-së, OKB-ja ndryshoi rregullat procedurale të PKDNJ-së për t’i hequr juridiksionin dhe u përpoq në mënyrë të vazhdueshme të ndalonte procedurat. Intransigjenca e OKB-së në mënyrë të vazhdueshme i riviktimizoi komunitetet rome duke i futur në grackën e një procesi të gjatë duke premtuar kompensim, por në fund e ndihmoi OKB-në të shmangte përgjegjësinë. Përmes veprimeve të veta, OKB-ja u tall me mekanizmat e saj të llogaridhënies, duke minuar pozitën e saj morale si përkrahëse ndërkombëtare e mbrojtjes dhe promovimit të të drejtave të njeriut.

A. Detyrimet e UNMIK-ut për të Drejtat e Njeriut

Sipas ligjit ndërkombëtar dhe rregulloreve të OKB-së, UNMIK-u kishte për detyrim të mbronte dhe të promovonte të drejtat e njeriut të komuniteteve rome duke mos shkelur në radhë të parë të drejtat e tyre dhe duke ofruar akses në mjetet juridike për lëndimet që kanë pësuar. Rezoluta 1244 e Këshillit të Sigurimit, e cila vendosi mandatin e UNMIK-ut në Kosovë, e bëri UNMIK-un përgjegjës për “mbrojtjen dhe promovimin e të drejtave të njeriut”¹⁴² dhe “sigurimin e kthimit të sigurt dhe pa pengesa të të gjithë refugjatëve dhe personave të zhvendosur”.¹⁴³ Në një raport të veçantë që shoqëron rezolutën, Sekretari i Përgjithshëm i OKB-së Kofi Annan përsëriti detyrimet e UNMIK-ut për të drejtat e njeriut në Kosovë, duke specifikuar se “UNMIK-u do të udhëhiqet nga standardet e njohura ndërkombëtare të të drejtave të njeriut si bazë për ushtrimin e autoritetit të tij në Kosovë.”¹⁴⁴ Në Rregulloren e UNMIK-ut Nr. 1999/24, Mbi Ligjin e Zbatueshëm në Kosovë, UNMIK-u ritheksoi zotimin e tij për respektimin e “standardeve të njohura ndërkombëtare për të drejtat e njeriut” sipas përcaktimeve të traktateve kryesore të të drejtave të njeriut dhe të Deklaratës Universale të të Drejtave të Njeriut.¹⁴⁵ Në të vërtetë, Komisioni i OKB-së për të Drejtat e Njeriut, i ngarkuar me monitorimin e pajtueshmërisë së shteteve me Konventën Ndërkombëtare për të Drejtat Civile dhe Politike, vuri në dukje se mbrojtja dhe promovimi i të drejtave të njeriut është “një nga përgjegjësitë kryesore që i janë dhënë UNMIK-ut sipas rezolutës 1244 të Këshillit të Sigurimit”.¹⁴⁶ Si rrjedhim, sipas Komisionit, UNMIK-u ishte “i detyruar të respektonte dhe t’u siguronte të gjithë individëve brenda territorit të Kosovës dhe atyre që ishin subjekt i juridiksionit të tyre të drejtat e njohura në Marrëveshje”.¹⁴⁷ Respektimi i të drejtave të njeriut, me fjalë të tjera, ishte “i inkorporuar siç duhet në mandatin e UNMIK-ut”.¹⁴⁸

Viktimat e shkeljeve të të drejtave të njeriut kanë të drejtën e një mjeti juridik efektiv. E drejta është e sanksionuar në traktatet kryesore të të drejtave të njeriut, duke përfshirë traktatet detyruese të UNMIK-ut, dhe konsiderohet e drejtë ndërkombëtare zakonore.¹⁴⁹ E drejta për mjete efektive juridike përfshin si aspektin procedural, ashtu edhe atë material. Mjetet e efektshme juridike duhet të jenë “të menjëhershme, të aksesueshme, të disponueshme përpara [organeve të pavarura] dhe të shpiten drejt “riparimit dhe, sipas rastit, ndaljes së dëmeve.”¹⁵⁰ Në aspektin procedural, ai kërkon që viktimave të shkeljeve të të drejtave të njeriut t’u ofrohet akses në organet e pavarura përgjegjëse për zgjidhjen e mosmarrëveshjeve, ku ata të kenë mundësinë të dëgjohen në një seancë të drejtë dëgjimore.¹⁵¹ Në thelb, kjo nënkupton faktin që viktimat kanë të drejtë për dëmshpërblime për lëndimet e pësuar si rezultat i shkeljeve të të drejtave të njeriut.¹⁵² OKB-ja ka përcaktuar dëmshpërblimet të cilat përfshijnë: kompensimin për dëmet materiale, jo materiale dhe morale rehabilitimin, duke përfshirë shërbimet mjekësore dhe psikologjike për viktimat; kënaqësinë për njohjen e dëmit të shkaktuar; garancitë e mospërsëritjes për të parandaluar dëmet në të ardhmen; dhe kthimin e viktimës në gjendjen në të cilën ndodhej para shkeljes.¹⁵³

“Askujt nuk i interesojnë dymbëdhjetë, trembëdhjetë vitet tona të vuajtjes në kampe. Nuk na pyet askush “Si është fëmija yt? A është shëruar? A ka ndonjë problem? A ka ndonjë dëm?””

- Latif M., Ish-drejtues kampi në Cesminluke/Česmin Lug, Intervistë në video me Human Rights Watch (2017)

B. Korniza e Përgjegjshmërisë së OKB-së

Pavarësisht obligimeve të UNMIK-ut për të drejtat e njeriut, viktimat rome e gjetën veten në një vakum të plotë llogaridhënie. E gjithë kjo vjen si rezultat i dy arsyeve kryesore: pushteti gjithëpërfshirës dhe i pakontrolluar i UNMIK-ut gjatë funksionimit si qeveri *de facto* e Kosovës, dhe regjimi i imunitetit të OKB-së, i cili e mbron OKB-në nga paditë e bëra në gjykata dhe e lë kompensimin për dëmtimet në diskrecionin e vetë organizatës.¹⁵⁴

Së pari, UNMIK-u gëzonte “pushtet pothuajse të pakufizuara”¹⁵⁵ në Kosovë pa rrugë efektive për llogaridhënie.¹⁵⁶ OKB-ja i dha UNMIK-ut “të gjithë autoritetin legjislativ dhe ekzekutiv në lidhje me Kosovën, duke përfshirë administrimin e gjyqësorit”.¹⁵⁷ Funksionet e tij qeveritare përfshinin zbatimin e ligjit, mbledhjen e taksave, gjykimin e mosmarrëveshjeve pronësore dhe detyrimet për dëmet e luftës, funksionimin e sistemeve arsimore dhe mbledhjen e mbeturinave.¹⁵⁸ Megjithatë, ndryshe nga një shtet, UNMIK-u nuk iu përmbajt parimeve të tilla si ndarja e pushteteve, nuk ushtroi kontrole dhe nuk ofroi ekuilibër mbi autoritetin e tij gjithëpërfshirës dhe nuk kishte asnjë sistem të pavarur gjyqësor apo mekanizëm mbikëqyrës që mund të nxiste llogaridhënien.¹⁵⁹

Ky rol jashtëzakonisht i gjerë në Kosovë erdhi si rezultat i imunitetit që gëzonte OKB-ja nga padia. Konventa e 1946-ës për Privilegjet dhe Imunitetet e Kombeve të Bashkuara (KPIKB) parashikon që OKB-ja “të gëzojë imunitet nga çdo formë e procesit ligjor”.¹⁶⁰ Imuniteti synon të mbrojë aftësinë e OKB-së për të kryer misionin e saj kryesor – duke përfshirë nxitjen e paqes dhe sigurisë ndërkombëtare dhe promovimin e të drejtave të njeriut – pa lejuar ndërhyrje nga shtetet anëtare që mund të kenë interes të pengojnë punën e organizatës.¹⁶¹ Nga ana tjetër, kjo është e rëndësishme për të siguruar praninë e vazhdueshme të OKB-së në disa nga mjediset më të pasigurta të botës.¹⁶² Megjithatë, imuniteti i OKB-së e mbron atë vetëm nga paditë e ngritura në gjykata dhe në asnjë mënyrë nuk e çliron atë nga përgjegjësia ligjore për të ofruar mjete juridike efektive për viktimat.

Mekanizmat e Përgjegjshmërisë së Përgjithshme të OKB-së

Ndërkohë që mbron OKB-në nga veprimet në gjykatat kombëtare, KPIKB-së kërkon gjithashtu që organizata të “përcaktojë dispozita për mënyrat e duhura të zgjidhjes së... mosmarrëveshjeve që janë me natyrë të së drejtës private”.¹⁶³ Ky detyrim i shërben qëllimit kryesor për të siguruar që civilët e lënduar nga operacionet e OKB-së të kenë aftësinë për të kërkuar kompensim, në përputhje me ligjin për të drejtat e njeriut që mbron të drejtën për një mjet juridik efektiv.¹⁶⁴

Ndërkohë që KPIKB-ja nuk përkufizon “ankesat e së drejtës private”, ato zakonisht konsiderohen si kërkesa kontraktuale ose dëmshpërblime të paraqitura nga qytetarët privatë kundër OKB-së,¹⁶⁵ të tilla si “pretendimet e palëve të treta...për lëndime personale, sëmundje ose vdekje” që lindin ose i atribuohen OKB-së.¹⁶⁶ Pra, ankesat e së drejtës private mund të dallohen nga ankesat që përballen me “funksionet politike ose politikëbërëse të Organizatës”¹⁶⁷ ose “përmbushjen aktuale të funksioneve kushtetuese [të OKB-së]”.¹⁶⁸

Kërkesat për kompensim të paraqitura në përputhje me KPIKB-së zakonisht vendosen nga ZÇL-ja në selinë e OKB-së në Nju Jork, ose nga zyrat lokale të ankesave të ngritura brenda një misioni të caktuar.¹⁶⁹ Në kontekstin paqeruajtës, OKB-ja është gjithashtu e detyruar të ngrejë komisione për trajtimin e ankesave për të dëgjuar ankesat për lëndime personale, por faktikisht komisione të tilla nuk janë krijuar kurrë.¹⁷⁰

Vëzhguesit kanë ngritur shqetësimin se ky sistem i lejon OKB-së të marrë vendime të pjesshme dhe me interesa personale pa transparencë.¹⁷¹ Siç e ka pranuar dhe vetë Sekretari i Përgjithshëm, procesi e vendos “hetimin, procedurat ligjore dhe gjykimin përfundimtar të ankesave tërësisht në duart e Organizatës.”¹⁷² I pandehuri, përkatësisht OKB-ja, është gjithashtu gjykatësi, duke ngritur pikëpyetje serioze për drejtësinë dhe pavarësinë e procesit të kërkesës nga palët e treta.¹⁷³ Në veçanti, avokatëve të OKB-së - roli i të cilëve është mbrojtja në interesin më të mirë të organizatës - u është besuar gjithashtu të bëjnë përcaktime të paanshme mbi ankesat.¹⁷⁴

Për më tepër, duke qenë se ZÇL-ja nuk i publikon vendimet, është e vështirë të konstatohet se deri në çfarë mase kompenson OKB-ja përmes këtij sistemi.¹⁷⁵ Në një rast të ngjashëm viktimat kërkuar kompensim për dëmet e shkaktuara nga sëmundja e kolerës në Haiti si

rezultat i neglizhencës së OKB-së, megjithatë, ZÇL-ja u kritikua ashpër për hedhjen poshtë të ankesave si “të paarrtshme” pavarësisht marrëveshjes në shkallë të gjerë mes ekspertëve ligjorë që rasti përbënte një pretendim privat ligjor.¹⁷⁶

Mekanizmat shtesë të llogaridhënies në Kosovë

Në Kosovë, OKB-ja parashikoi mekanizma shtesë për të ofruar alternativa më të pavarura ndaj procesit të ZÇL-së, por edhe ato nuk arritën të ofrojnë mënyra për rekurs ligjor. Një komision ankesash që supozohej të ngrihej në vitin 2000 për të dëgjuar pretendimet e palëve të treta për lëndime personale, sëmundje ose vdekje që rrjedhin ose që i atribuohen drejtpërdrejt UNMIK-ut ose personelit të tij, sipas të dhënave nuk është themeluar.¹⁷⁷ Në vitin 2000 u krijua një institucion i Avokatit të Popullit për të shqyrtuar abuzimet me autoritetin, por në vitin 2006, UNMIK-u i hoqi atij kompetencat për të hetuar shkeljet e të drejtave të njeriut nga institucionet ndërkombëtare, përfshirë UNMIK-un.¹⁷⁸

Kritikat ndërkombëtare për mungesën e llogaridhënies në Kosovë filluan të shtohen në fillim të viteve 2000. Komisioni i Venecias, një organ këshillimor i Këshillit të Evropës, arriti në përfundimin në vitin 2004 se UNMIK-u nuk ofroi “asnjë mekanizëm efektiv që u mundëson individëve, të drejtat e të cilëve janë shkelur, të nisin procedurat” kundër tij.¹⁷⁹ Raporti i Komisionit shërbeu si shtysë për krijimin e PKDNJ-së në vitin 2006. Një organ i pavarur, quasi- gjyqësor, PKDNJ-ja ishte përgjegjëse për shqyrtimin e “ankesave të bëra nga çdo person apo grup individësh që pretendonin se ishin viktimë e shkeljes së [të drejtave të njeriut] nga UNMIK-u.”¹⁸⁰ PKDNJ-ja ishte e autorizuar të merrte vendime mbi pranueshmërinë dhe themelin e ankesës, gjetjet e çështjes dhe t’i bënte rekomandime UNMIK-ut.¹⁸¹ Ndryshe nga procesi jotransparent i ankesave të ZÇL-së, procedurat për iniciimin e ankesës dhe gjykimin e rasteve ishin të përcaktuara në mënyrë të qartë dhe të disponueshme për publikun në Rregulloren e UNMIK-ut Nr. 2006/12 dhe në Rregulloren e Punës të PKDNJ-së. Çështjet u paraqitën në gjyq përpara një trupe prej tre gjyqtarësh të autorizuar për të zhvilluar seanca dëgjimore, për të shqyrtuar provat dhe për të thirrur dëshmitarë.¹⁸² Duke pasur këtë autoritet, krijimi i PKDNJ-së përfaqësoi një mundësi për të kapërcyer hendekun e llogaridhënies të krijuar nga regjimi i imunitetit të OKB-së.

C. Përpjekjet e viktimave për të aksesuar mjetet juridike efektive

▶ Viktimat kërkojnë mjete juridike përmes procesit të pretendimeve nga palët e treta

Në vitin 2006, para se të themelohej PKDNJ-ja, 122 banorë të kampit të përfaqësuar nga avokatja amerikane Dianne Post paraqitën ankesa përmes procesit të kërkesave nga palët e treta pranë ZÇL-së në Nju Jork.¹⁸³ Ankesa kërkonte kompensim për dëmtimin e rëndë dhe të pakthyeshëm shëndetësor që ata pësuan për shkak të helmimit nga plumbi, si dhe për humbjen e të ardhurave, shpenzimet mjekësore dhe rehabilitimin, shpenzimet e transportit që lidhen me kujdesin mjekësor dhe shpenzimet e varrimit për ata individë, që humbën anëtarët e familjes si rezultat i helmimit me plumb.¹⁸⁴ OKB-ja i vonoi këto kërkesa për pesë vjet pa ofruar asnjë lloj transparence në procesin e vlerësimit të saj.

Rrugëtim 15-vjeçar duke kërkuar drejtësi nga OKB-ja

Shkurt 2006

122 viktime depozitojnë ankesa në Zyrën e OKB-së për Çështje Ligjore (ZÇL) në procesin e ankesave nga palë të treta.

Mars 2006

OKB-ja krijon Panelin Këshillimor për të Drejtat e Njeriut (PKDNJ), një organ i pavarur quasi-gjyqësor, për të marrë vendime rreth çështjeve në lidhje me shkeljen e të drejtave të njeriut nga UNMIK-u.

Qershor 2009

PKDNJ-ja e konsideron çështjen pjesërisht të pranueshme dhe vazhdon me shqyrtimin në themel.

Shtator 2008

UNMIK-u menjëherë vendos se PKDNJ-së i ndalohet të trajtojë çështjen ndërkohë që ankesat janë pezull në ZÇL.

Korrik 2008

143 viktime depozitojnë çështjen N.M k. UNMIK pranë PKDNJ-së.

Tetor 2009

UNMIK-u ndryshon rregullat e PKDNJ-së, duke e zhveshur nga juridiksioni mbi çështje që mund të zgjidhen nga ZÇL-ja dhe duke e detyruar të pushojë çështjen N.M k. UNMIK. Gjithashtu, UNMIK-u prezanton një afat të ri 6-mujor për të hapur çështje pranë PKDNJ-së, duke e kufizuar mundësinë e viktimave që të kthehen te PKDNJ-ja pasi çështja të jetë pushuar nga ZÇL-ja.

Mars 2010

PKDNJ-ja e pushon çështjen si rrjedhojë e ndryshimit të rregullit.

31 Mars 2010

Data e fundit për të hapur çështje përpara se PKDNJ-ja të fillojë të zbatojë rregullat e reja të UNMIK-ut.

2012–2014

UNMIK-u vazhdon të mos u përgjigjet kërkesave të PKDNJ-së për të komentuar rreth themelit të çështjes.

Qershor 2012

PKDNJ-ja e rihap çështjen pavarësisht kundërshtimeve të UNMIK-ut, duke cituar nocionet bazë të drejtësisë.

Korrik 2011

Pas pesë vitesh rishikim dhe pas datës së fundit për të depozituar çështje pranë PKDNJ-së, ZÇL-ja i shpall ankesat si "të papranueshme".

Shkurt 2016

PKDNJ-ja vendos në favor të viktimave, duke konstatuar se UNMIK-u ka shkelur të drejtat e njeriut dhe duhet të ofrojë kompensim.

Maj 2017

Sekretari i Përgjithshëm, Guterres, shpall ngritjen e një fondi besimi për projekte komunitare, duke shpërfillur thirrjen e PKDNJ-së për kompensim.

2017–Aktualisht

Deri tani, OKB-ja nuk e ka financuar fondin e besimit dhe nuk ka ofruar asnjë kompensim për viktimat.

Zyra e OKB-së për Çështje Ligjore (ZÇL)

Panel Këshillimor për të Drejtat e Njeriut (PKDNJ)

Në vitin 2009, banorët e kampit të përfaqësuar nga firma ligjore britanike Leigh Day paraqitën një tjetër ankesë pranë ZÇL-së, duke kërkuar zhvendosje, trajtim mjekësor dhe kompensim për kostot e rehabilitimit dhe humbje të tjera financiare.¹⁸⁵

Midis 2006 dhe 2010, ZÇL-ja iu përgjigj ankesave të të dy grupeve për përditësime të statusit duke pohuar në mënyrë të prerë se “po vazhdonte shqyrtimin e saj të çështjes.”¹⁸⁶ Ajo vazhdimisht vuri në dukje “kompleksitetin e çështjes”¹⁸⁷ dhe ofroi premtime iluzive të “përgjigjeve thelbësore”¹⁸⁸ në të ardhmen e afërt. ZÇL-ja nuk arriti t’u njoftonte viktimave ose përfaqësuesve të tyre ligjorë statusin e ndonjë hetimi dhe nuk ofroi asnjë provë se ishte e përfshirë me kompleksitetin e supozuar të ankesës. UNMIK-u gjithashtu refuzoi shprehimisht të takohej me Leigh Day për të diskutuar protokollet për hetim dhe zgjidhje.¹⁸⁹

Viktimat parashtrjnë ankesat në PKDNJ

Pasi OKB-ja themeloi PKDNJ-në në 2007, një grup prej 143 banorësh të kampit parashtruan një ankesë përpara këtij organi në 2008.¹⁹⁰ Ankuesit argumentuan se kampet e PZHBV-ve të kontaminuara me plumb shkaktuan dëme të mëdha në shëndetin e tyre. Ata pretenduan se duke i vendosur ata në kampe të njohura si shumë të kontaminuara dhe duke mos e treguar informacionin në lidhje me rreziqet shëndetësore dhe trajtimin e nevojshëm mjekësor, dhe duke dështuar në zhvendosjen e tyre në një mjedis të sigurt, UNMIK-u shkeli të drejtat e tyre njerëzore, duke përfshirë të drejtën për jetë dhe të drejtën për shëndet.¹⁹¹ Ankuesit theksuan se kushtet e mjerueshme të jetesës në kampe jo vetëm që ndikuan në përkeqësimin e shëndetit të tyre, por gjithashtu u mohuan atyre të drejtën për një standard të përshtatshëm jetese.¹⁹² Ata më tej parashtruan se paaftësia e UNMIK-ut për t’i larguar ata nga kampet e kontaminuara me plumb ishte “vetëm njëri nga incidentet e modelit të praktikës diskriminuese nga aktorët privatë dhe publikë”¹⁹³ kundër romëve në Kosovë. Ata pretenduan se të gjitha shkeljet e pretenduara të të drejtave të njeriut duhet të lexohen në lidhje me të drejtën për të qenë të lirë nga diskriminimi.¹⁹⁴

UNMIK-u pretendon se nuk janë shterur mënyrat e tjera në dispozicion për të ndalur procedimet e PKDNJ-së

OKB-ja fillimisht u përpoq të pezullonte procedimet e PKDNJ-së sapo grupi parashtroi ankesën e tyre në vitin 2008. Pas dy vjet e gjysmë mosveprimi të ZÇL-së për pretendimet e veçanta të palëve të treta, UNMIK-u argumentoi se shqyrtimi i vazhdueshëm i ZÇL-së megjithatë nënkuptonte se PKDNJ-ja nuk mund ta dëgjonte çështjen për shkak se rrugët alternative të rekursit nuk ishin shfrytëzuar.¹⁹⁵

Ankuesit e kundërshtuan këtë, duke argumentuar se ata nuk kishin akses në mjete juridike efektive për shkak të mosndërmarrjes së tejzgjatur të veprimeve të ZÇL-së, imunitetit të organizatës dhe mungesës së institucioneve alternative në Kosovë me juridiksion mbi këtë çështje.¹⁹⁶ Ata theksuan se kishin vite që nuk kishin marrë ndonjë përgjigje kuptimplotë nga ZÇL-ja apo ndonjë entitet tjetër i OKB-së në lidhje me këtë çështje, kur thjesht u tha se OKB-ja “po bënte të pamundurën për të zgjidhur problemin.”¹⁹⁷

PKDNJ përfundimisht e konsideroi çështjen të pranueshme në qershor 2009, duke pranuar se çështja e mjeteve alternative ishte adresuar në mënyrë më të përshtatshme në themel.¹⁹⁸

UNMIK-u ndryshon rregullat e PKDNJ-së për t'ia hequr juridiksionin

Pasi PKDNJ vendosi që çështja ishte e pranueshme dhe filloi të shqyrtonte rastin në themel, UNMIK-u ndërmori hapin e jashtëzakonshëm të rishikimit të rregullave procedurale të Panelit për të kufizuar në mënyrë drastike operacionet e PKDNJ-së. Udhëzimi Administrativ nr. 2009/1 u dha në tetor 2009, dhe e ngushtoi ndjeshëm fushën e ankesave të pranueshme nga PKDNJ-ja në dy mënyra. Së pari, Udhëzimi deklaroi se “çdo ankesë që është ose mund të bëhet në të ardhmen objekt i procesit ose procedurave të KB-së për Pretendimet e palëve të treta [...] do të konsiderohet e papranueshme.”¹⁹⁹ Duke përjashtuar edhe këto pretendime që teorikisht mund t'i nënshtroheshin procesit të pretendimeve të palëve të treta, UNMIK-u e zvogëloi në mënyrë të konsiderueshme fushëveprimin e juridiksionit të PKDNJ-së, duke e kufizuar atë në ankesat që tashmë ishin hedhur poshtë përmes procesit të pretendimeve të palëve të treta ose që nuk ishin kontestime të mundshme me karakter të së drejtës private.²⁰⁰

Së dyti, UNMIK-u caktoi një afat arbitrar gjashtëmuor për çdo ankesë të ardhshme që do të dorëzohet, duke deklaruar se “asnjë ankesë nuk do të jetë e pranueshme nëse pranohet nga [PKDNJ] më vonë se 31 mars 2010.”²⁰¹ Rrjedhimisht, sipas këtij rregulli të ri, në rast se ZÇL-ja hodhi poshtë ankesat që banorët e kampit i paraqitën ZÇL-së në vitin 2006 diku pas 31 marsit 2010-mundësi e dallueshme duke pasur parasysh se ankesat tashmë zvarriteshin në ZÇL për rreth tre vjet pa progres - më pas, paditësit romë do të ndaloheshin nga kthimi i çështjes në PKDNJ pasi të kishin shteruar procesin e pretendimeve të palëve të treta.

Urdhri administrativ efektivisht e detyroi PKDNJ-në të pushojë çështjen, duke “e hequr juridiksionin nga Paneli”.²⁰² Megjithatë, PKDNJ-ja rezervoi të drejtën për të rihapur çështjen e ankuesve, edhe nëse ZÇL-ja i hodhi poshtë ankesat e tyre diku pas 31 marsit 2010.²⁰³ PKDNJ-ja përcaktoi se për shkak se tashmë e kishte konsideruar ankesën të pranueshme kur ishte paraqitur, çdo rezultat tjetër “do të ofendonte nocionet themelore të drejtësisë.”²⁰⁴

ZÇL-ja refuzon pretendimet e palëve të treta

Më 25 korrik 2011, mbi pesë vjet që kur grupi i parë i banorëve të kampit paraqiti pretendimet e tyre për palët e treta, ZÇL-ja e hodhi poshtë çështjen në mënyrë të përmbledhur në një letër prej dy faqesh. Duke përmendur “historinë e gjatë të rajonit të Mitrovicës të ndotjes së madhe industriale, duke përfshirë kontaminimin me plumb nga miniera e Trepçës”, Këshilli Ligjor i OKB-së pohoi se dëmi i shkaktuar rezultoi nga “rreziqet e përhapura të shëndetit dhe mjedisit që lindin në kontekstin e situatës së pasigurt të sigurisë në Kosovë.”²⁰⁵ Duke pranuar se ankesat përbënin “një rishikim të mandatit të UNMIK-ut si administratë e përkohshme në Kosovë”, dhe për rrjedhojë nuk “përbënin [ankesa të] karakterit të së drejtës private”, ZÇL-ja i hodhi poshtë si të papranueshme.²⁰⁶

Hedhja poshtë e ZÇL-së përbëhej nga dy paragrafë që përmbanin arsyetime të pakta që nuk artikulonin një standard ligjor ose nuk citonin ndonjë ligj përkatës në mbështetje të

vendimit. Natyra e përciptë e hedhjes poshtë është veçanërisht befasuese pasi ZÇL kishte theksuar vazhdimisht “kompleksitetin e çështjes”²⁰⁷ si arsye e vonës së madhe.

Në nëntor 2011, Leigh Day kundërshtoi hedhjen poshtë në një letër drejtuar Nën Sekretarit të Përgjithshëm.²⁰⁸ OKB-ja refuzoi të angazhohej më tej,²⁰⁹ që shënon fundin e perspektivave për mjete juridike përmes procesit të pretendimeve të palëve të treta.

PKDNJ vendos në favor të viktimave pavarësisht përpjekjeve ndaluese të UNMIK-ut

Pas hedhjes poshtë të ZÇL-së, grupi i banorëve të kampit i përfaqësuar nga Dianne Post kërkoi që PKDNJ të rihapte çështjen e tyre. PKDNJ-ja e mori përsëri çështjen dhe kërkoi angazhimin e UNMIK-ut në themel.²¹⁰ Ndërmjet qershorit 2012 dhe shtatorit 2014, PKDNJ vazhdimisht i kërkoi UNMIK-ut të komentojë themelin e ankesës në mënyrë që çështja të mund të vazhdojë.²¹¹ UNMIK-u nuk iu përgjigj ankesave të përsëritura të PKDNJ-së për të paraqitur komente mbi themelin e çështjes deri në dhjetor 2014, duke e shtyrë procedurën edhe për dy vjet të tjera.²¹²

Në shkurt 2016 - gati 10 vjet pasi banorët e kampit filluan të ndjekin veprime ligjore me OKB-në - PKDNJ-ja mori vendimin në favor të ankuesve.²¹³ Paneli e kritikoi ashpër UNMIK-un që nuk arriti t'i largonte në një vend tjetër familjet e zhvendosura, edhe pse ishte i vetëdijshëm për rreziqet shëndetësore ndaj të cilave ata ishin të ekspozuar. Ai konstatoi se “përmes veprimeve dhe mosveprimeve të tij, UNMIK-u ishte përgjegjës për komprometimin e pakthyeshmë të jetës, shëndetit dhe potencialit zhvillimor të ankuesve që lindën dhe u rritën si fëmijë në kampe.”²¹⁴ UNMIK-u kishte shkelur të drejtën e ankuesve për të drejtën e jetës, të drejtën për shëndet, të drejtën për të qenë të lirë nga trajtimi çnjerëzor dhe poshtëruar dhe të drejtën për respektimin e jetës private dhe familjare.²¹⁵

Për më tepër, Paneli konstatoi se deklarata e OKB-së për PZHBV-të ishte prima facie e bazuar në paragjykimet racore.²¹⁶ Ata ishin të vetmit që u strehuan në kampet e kontaminuara dhe largimi i tyre u vonua nga rindërtimi jashtëzakonisht i ngadalshëm i Mëhallës së Romëve, në raport me rindërtimin në favor të komuniteteve të tjera të PZHBV-ve.²¹⁷ Paneli gjithashtu vërejti se UNMIK-u kishte dështuar në ofrimin e një arsyetimi objektiv dhe të arsyeshëm për këtë situatë, në vend të kësaj fajësoi mënyrën “e pashëndetshme” të jetesës së romëve -- justifikime që në vetvete ishin “të njollosura” nga paragjykimet racore.²¹⁸

Si rezultat i këtyre konstatimeve, PKDNJ-ja nxori një sërë rekomandimesh, ku përfshihen masat që duhen marrë nga UNMIK-u në mënyrë të menjëhershme:

- Të pranojë publikisht dhe t'u kërkojë falje viktimave dhe familjeve të tyre për dështimin për t'iu përmbajtur standardeve përkatëse të të drejtave të njeriut si reagim ndaj gjendjes së pafavorshme shëndetësore të shkaktuar nga kontaminimi me plumb në kampet e PZHBV-ve dhe dëmit pasues të pësuar nga ankuesit;

- Të ofrojë kompensim adekuat për ankuesit për dëmet materiale dhe dëmet morale të pësuar;
- Të ndërmarrë hapat e duhur për të garantuar që organet e OKB-së që punojnë me refugjatët dhe PZHBV-të të promovojnë dhe tregojnë respektimin e standardeve ndërkombëtare të të drejtave të njeriut si garanci e mospërsëritjes.²¹⁹

Megjithatë, për shkak se PKDNJ është një organ këshillues, zbatimi i rekomandimeve të tij mbetet subjekt i diskrecionit të UNMIK-ut. Gjatë hartimit të këtij raporti, OKB-ja nuk zbatoi asnjë nga rekomandimet e PKDNJ-së.

IV. OKB-ja KA DËSHTUAR TË PËRMBUSHË REKOMANDIMIN E PKDNJ-së

Kur bëri betimin e tij si Sekretar i Përgjithshëm në dhjetor 2016, António Guterres u zotua se do të promovonte kulturën e llogaridhënies dhe se OKB-ja do të prioritzonte mjetet juridike të efektshme për viktimat e shkeljeve të kryera nën flamurin e OKB-së.²²⁰ Megjithatë, gjashtë vjet nga vendimi i PKDNJ-së, OKB-ja nuk ka arritur të zbatojë asnjë nga rekomandimet e PKDNJ-së. Kjo i privon viktimat e prekura nga e drejta e tyre për një mjet efektiv juridik, duke i bërë subjekt “të shkeljes së vazhdueshme të të drejtave të tyre njerëzore.”²²¹ Ai gjithashtu delegjitimon aftësinë e OKB-së për të mbrojtur të drejtat globale të njeriut dhe zeron premtimin e Sekretarit të Përgjithshëm Guterres për llogaridhënie dhe besueshmëri më të madhe të OKB-së.

A. Përgjigjja e UNMIK-ut ndaj rekomandimeve të PKDNJ-së

Si kryetar i UNMIK-ut, PSSP-ja ka autoritetin dhe diskrecionin për të vendosur nëse do të veprjë sipas konstatimeve të PKDNJ-së.²²² Në prill 2016, PSSP Zahir Tanin nxori një vendim në përgjigje të konstatimeve të PKDNJ-së.²²³ Ai shprehu “keqardhjen në lidhje me pasojat e pafavorshme shëndetësore të pësura nga ankuesit dhe familjet e tyre në kampet e PZHBV-ve”, por nuk mori përgjegjësi dhe nuk njoftoi veprime konkrete për zbatimin e rekomandimeve për mjete juridike.²²⁴ Kjo përgjigje nuk është aspak lloji i faljes publike të kërkuar nga PKDNJ-ja.

Për më tepër, ndërsa “duke mbajtur] parasysh rekomandimin e Panelit që të paguhet kompensimi”, PSSP-ja këmbënguli se çështja e kompensimit ishte “vlerësuar tashmë përmes procesit ekzistues të pretendimeve të palëve të treta të Kombeve të Bashkuara.”²²⁵ Ky pohim fals se vendimi i procesit të pretendimeve të palës së tretë ndalon veprimin mbi konstatimin e PKDNJ-së është i pabazë. Pas përpjekjeve të vazhdueshme për të kontrolluar rezultatin e çështjes duke e mbajtur çështjen brenda procesit të brendshëm të pretendimeve të palëve të treta, ZÇL-ja vërejti se çështja në fakt nuk kishte të bënte me të drejtën private dhe për këtë arsye binte jashtë juridiksionit të procesit të pretendimeve të palëve të treta.²²⁶ Ky vendim i pranueshmërisë nuk ka asnjë ndikim në detyrimin e veçuar të OKB-së për të ofruar kompensim për shkeljet e të drejtave të njeriut, të cilin OKB-ja e mandatoi në mënyrë specifike PKDNJ-në për ta përcaktuar.

[Ankimuesit në rastin e N.M.-së kundër UNMIK-ut] u viktimizuan dy herë nga UNMIK-u: një herë nëpërmjet dhunimit fillestar të të drejtave të njeriut kryer kundër tyre dhe një herë sepse shpresuan dhe besuan te ky proces.]

- Panelistët e HRAP-it, 2016

PKDNJ-ja pushoi së funksionuari kur mandati i saj përfundoi në vitin 2016. Në raportin e tyre përfundimtar vjetor, panelistët shprehën zhgënjimin e tyre të thellë me refuzimin e UNMIK-ut për t'iu përmbajtur rekomandimeve të PKDNJ-së gjatë mandatit të tij tetëvjeçar.²²⁷ Panelistët arritën në përfundimin se vitet e procesit gjyqësor përpara PKDNJ-së përfundimisht dështuan për të ofruar kompensim për ankuesit. Në vend të kësaj, ata ishin “viktimizuar dy herë nga UNMIK-u: nga shkeljet e para të të drejtave të njeriut të kryera kundër tyre dhe përsëri duke futur shpresën dhe besimin e tyre në këtë proces.”²²⁸ Panelistët kërkuan falje për rolin e tyre në këtë proces “mashtues”.²²⁹

B. Përgjigja e Sekretariatit të OKB-së

Meqenëse OKB-ja mban “përgjegjësinë përfundimtare për ofrimin e mjeteve juridike dhe ndihmës për viktimat”, vendimet nëse dhe si të zbatohen rekomandimet e PKDNJ-së i bien gjithashtu udhëheqjes së OKB-së, përfshirë Sekretarin e Përgjithshëm.²³⁰ Pasi PKDNJ-ja nxori vendimin e saj, zyrtarët e lartë të OKB-së thuhet se përgatitën një deklaratë që do të “kërkonte sinqerisht falje” për rolin e OKB-së në ekspozimin ndaj helmimit nga plumbi.²³¹ Sipas raporteve të medias, që citonin zyrtarë të pidentifikuar të OKB-së, kjo deklaratë u rishikua në mënyrë të përsëritur me urdhër të ZÇL, e cila kundërshtoi çdo gjuhë që mund të interpretohej si pranim i përgjegjësisë.²³² Në dhjetor 2016, Zëvendës Sekretari i Përgjithshëm i atëhershëm Jan Eliasson thuhet se finalizoi një projekt konsensus-kërkesë faljeje në përgjigje të konstatimeve të PKDNJ, duke treguar se OKB-ja ishte e përgatitur të pranonte detyrimin e rekomandimeve të Panelit.²³³ Megjithatë, deklarata nuk u publikua përpara se Eliasson dhe Sekretari i Përgjithshëm Ban Ki-moon të përfundonin kushtet e tyre në dhjetor 2016.

“Kur OKB-ja nuk arriti të zbatonte rekomandimet në lidhje me shkeljet e të drejtave të njeriut, të dhëna nga një panel në përputhje me ligjin për të drejtat e njeriut, dhe një panel që ishte formuar në OKB, dëmton besueshmërinë e Kombeve të Bashkuara, dhe mendoj se dëmton edhe legjitimitetin kur trajton çështjet e të drejtave të njeriut në përgjithësi.”

- Christine Chinkin, ish-paneliste e PKDNJ-së (2017)

Kur Guterres mori pozitën e Sekretarit të Përgjithshëm në vitin 2017, këshilltari ligjor i OKB-së Miguel de Serpa Soares thuhet se ndryshoi kursin, duke rekomanduar që OKB-ja të mos u kërkonte falje viktimave të helmimit nga plumbi.²³⁴ Në maj 2017, Guterres ndoqi shembullin e PSSP Tanin dhe lëshoi një shprehje të heshtur keqardhjeje “për vuajtjet e duruara nga të gjithë individët që jetonin në kampet e PZHBV-ve”²³⁵ — pa pranuar përgjegjësinë e OKB-së për dëmet.

Duke mos pranuar shprehimisht përgjegjësinë, Sekretari i Përgjithshëm Guterres mund të ketë kërkuar të shmangë detyrimin e shteteve anëtare për të financuar kompensimin përmes buxhetit të OKB-së.²³⁶ Në vend të kësaj, Guterres njoftoi krijimin e një Fondi të Mirëbesimit për projektet e ndihmës me bazë komunitare që do të financohen mbi baza vullnetare.²³⁷ Fondi nuk kishte nën objektiv të të mbijetuarit e helmimit nga plumbi, por ishte projektuar për të përfituar komunitetet romë në Mitrovicë dhe Leposaviq “më gjerësisht,”²³⁸ për të adresuar “nevojat më urgjente të komuniteteve më të cenueshme, duke përfshirë shërbimet shëndetësore, zhvillimin ekonomik dhe infrastrukturën.”²³⁹ Fondi i Mirëbesimit, i cili u krijua pa asnjë konsultim me viktimat,²⁴⁰ nuk parashikon kompensim për viktimat specifike siç udhëzohet nga PKDNJ dhe ligji ndërkombëtar për të drejtat e njeriut. Në vend të kësaj, OKB-ja ka këmbëngulur se “ndihma e synuar përmes projekteve të fokusuara në komunitet mbetet mjeti më i përshtatshëm për t’iu përgjigjur rekomandimeve të [PKDNJ].”²⁴¹

Për më tepër, meqenëse Fondi varet nga kontributet vullnetare nga shtetet anëtare, OKB-ja ka luftuar për të mobilizuar burimet: ajo deri më tani ka marrë vetëm një “kontribut të vetëm, prej 10,000 dollarësh amerikanë, çka është shokuese.”²⁴² Këto fonde të kufizuara, ka pranuar OKB-ja, nënkuptojnë se Fondi i Mirëbesimit ka mbetur jofunksional që nga viti 2017.²⁴³ Aktiviteti i vetëm që OKB-ja ka ndërmarrë është një sërë “projektesh për ndërtimin e besimit”, duke përfshirë fushatat e ndërgjegjësimit për higjienën e dhëmbëve dhe kancerin e gjirit që nuk i përgjigjen dëmeve specifike të viktimave.²⁴⁴ Vështirësitë e vazhdueshme socio-ekonomike të viktimave, si dhe shqetësimet e vazhdueshme shëndetësore mbeten të pa adresuara.

C. Kritikat mbi përgjigjen e OKB-së

Grupet e të drejtave të romëve, ekspertët e të drejtave të njeriut dhe aktorët qeveritarë e kanë hedhur poshtë përgjigjen e OKB-së si të pamjaftueshme dhe kanë vazhduar t’i bëjnë thirrje OKB-së që të përmbushë detyrimet e saj ndaj komunitetit të prekur. Në vitin 2017, ish-panelistët e PKDNJ-së i dërguan një letër zyrtare Guterres, duke theksuar se Fondi i Mirëbesimit nuk ofron asnjë kompensim për shkeljet e UNMIK-ut të viktimave të të drejtave për jetë dhe shëndet, dhe për këtë arsye nuk ofron një mjet efektiv ligjor për komunitetet e prekura ose të shërbejë si një zgjidhje e qëndrueshme për nevojën e vazhdueshme për veprim të OKB-së.²⁴⁵

Raportuesit e tanishëm dhe të mëparshëm të posaçëm të OKB-së për lëndët toksike dhe të drejtat e njeriut kanë shprehur vazhdimisht zhgënjim për mosveprimin e OKB-së dhe kanë kërkuar të angazhojnë OKB-në për refuzimin e saj për të ofruar një mjet ligjor efektiv për viktimat të helmimit nga plumbi. Krijimi i Fondit të Mirëbesimit, i kujtoi Raportuesi Special organizatës në shtator 2020, nuk e shfajëson OKB-në “nga përgjegjësia e saj ndaj viktimave,”²⁴⁶ të cilat vazhdojnë të vuajnë dëme të vazhdueshme.

Qeveritë evropiane kanë interes të veçantë në sigurimin e një mjeti ligjor efektiv duke pasur parasysh mbështetjen e tyre historike dhe të vazhdueshme për komunitetet romë në Kosovë

dhe jashtë saj, marrëdhëniet e tyre gjeografike dhe politike me Kosovën dhe investimet e tyre për të siguruar një OKB të fortë dhe të përgjegjshme. Në vitin 2018, Parlamenti Evropian miratoi një rezolutë që i bën thirrje OKB-së që “të japë me shpejtësi mbështetjen e nevojshme për viktimat e helmimit nga plumbi”²⁴⁷ në kampet e refugjatëve të PZHBV-ve të menaxhuara nga OKB-ja. Një vit më vonë, në 2019, më shumë se pesëdhjetë anëtarë të Parlamentit Evropian i dërguan një letër Sekretarit të Përgjithshëm të OKB-së duke kritikuar përgjigjen e organizatës ndaj vendimit të PKDNI si “të papërshtatshme.”²⁴⁸

“Zgjidhja e ofruar nga Kombet e Bashkuara është një Fond Besimi jofunksional dhe thelbësisht defektoz, që nuk ofron as drejtësi, as elementet e nevojshme për zgjidhje të efektshme për viktimat.”

- Baskut Tuncak, Raportues Special i OKB-së asokohe për Substancat Toksike dhe të Drejtat e Njeriut (2019)

Shoqëria civile brenda dhe jashtë Kosovës ka kritikuar përgjigjen. Grupe për të drejtat e romëve që kanë përfaqësuar dhe kanë advokuar për të drejtat e viktimave romë gjatë viteve kanë denoncuar mungesën e angazhimit nga ana e OKB-së për të ofruar kompensim, trajtim mjekësor dhe njohje përgjegjësish.²⁴⁹ Human Rights Watch ka shprehur keqardhjen për krijimin nga OKB-ja të një fondi besimi të pafinancuar si zgjidhje e vetme, duke paralajmëruar se “duke mos pranuar të njohë abuzimin që ka shkaktuar vetë, OKB-ja minon seriozisht aftësinë e saj për t’i qortuar qeveritë rreth shkeljes së të drejtave të njeriut.”²⁵⁰

V. HAPA TË NEVOJSHËM DREJT PËRGJEGJËSISË

A. Aspektet thelbësore të mjeteve juridike efektive për helmimin nga plumbi

OKB-ja duhet të sigurojë mjete juridike efektive për viktimat të helmimit nga plumbi. Për të riparuar plotësisht dëmet e pësuar, mjetet juridike duhet t'i përgjigjen dëmeve të së kaluarës dhe të tashmes nga helmimi me plumb, si dhe riviktimizimit që erdhi nga nxitja e viktimave për të futur kohën dhe shpresën e tyre në një proces ligjor, rezultati i të cilit përfundimisht u shpërfill nga OKB.

“Në një kohë sulmesh kundër të drejtave të njeriut, është jetike që OKB-ja të mbajë premtimin e Kartës dhe të përmbushë detyrimin që ka promovuar: sistemi i të drejtave të njeriut si i tërë dobësohet nga mosarritja e këtij qëllimi nga OKB-ja.”

- Ish-panelistët e PKDNJ-së (2017)

Si pikënisje, për të respektuar ligjin për të drejtat e njeriut dhe për të garantuar që mjetet juridike do të pranohen si drejtësi nga komuniteti i prekur, OKB-ja duhet t'i vendosë komunitetet rrome në qendër në hartimin e mjeteve juridike. Viktimat e shkeljeve të të drejtave të njeriut kanë të drejtë të marrin pjesë në mënyrë domethënëse në përcaktimin e mjeteve të duhura juridike.²⁵¹ Raportuesi Special për të Vërtetën, Drejtësinë dhe Dëmshpërblimin vërejt se një pjesëmarrje e tillë siguron efektivitetin e mjetit juridik duke rritur “mundësinë që...masat të kapin ndjenjën e drejtësisë [të viktimave]”, duke kontribuar në “një përshtatje të ngushtë midis masave dhe nevojave të viktimave.”²⁵² Për të qenë efektive, për më tepër, mjetet juridike duhet të përshtaten siç duhet për grupet vulnerabël. Ata duhet të marrin parasysh “nevojat e veçanta, rreziqet dhe zhvillimin dhe kapacitetet e viktimave.”²⁵³

Deri më sot, këto konsultime nuk janë mbajtur.²⁵⁴ Me kalimin e viteve, sidoqoftë, viktimat e helmimit nga plumbi dhe avokatët e tyre kanë kërkuar në mënyrë të përsëritur tri forma dëmshpërblimesh që janë në përputhje me rekomandimet e PKDNJ-së dhe përkufizimin e vetë OKB-së për mjetet juridike efektive: (1) një falje publike, (2) kompensim dhe (3) akses në trajtim mjekësor.²⁵⁵

Ndjesa: Shprehja e keqardhjes së Sekretarit të Përgjithshëm në vitin 2017 nuk i plotëson kriteret e një ndjese të plotë sipas ligjit për të drejtat e njeriut. Ndjesa duhet të përfshijë gjithashtu praninë të qartë të natyrës, shkallës dhe kohëzgjatjes së dëmit të shkaktuar; praninë të përgjegjësisë për atë dëm; dhe shprehje të hapave praktikë që janë ndërmarrë

për të garantuar që organizata nuk do të përsërisë dëmet.²⁵⁶ Pranimi i së vërtetës dhe përgjegjësia për keqbërjen është veçanërisht thelbësor këtu, sepse vitet e neglizhencës në kampe, të ndjekura nga premtimi i pambajtur për drejtësi, kanë çuar në mosbesim të thellë në OKB midis komunitetit të prekur.²⁵⁷ Duke pranuar publikisht përgjegjësinë dhe duke pranuar veprimet dhe mosveprimet që kanë rezultuar në shkelje të të drejtave të komuniteteve të prekura, OKB-ja mund të fillojë të rindërtojë besimin dhe të sinjalizojë një përpjekje me mirëbesim për të riparuar përfundimisht dëmet e shkaktuara.

Kompensimi: Edhe nëse financohen plotësisht, projektet e OKB-së për komunitetet, të cilat synojnë komunitetet romë në përgjithësi nuk përbëjnë kompensim adekuat. Sipas ligjit të të drejtave të njeriut, viktimat gjithashtu duhet të kompensohen individualisht për dëmet e tyre.²⁵⁸ Prandaj, PKDNJ rekomandoi që UNMIK-u të sigurojë “pagimin e kompensimit adekuat” si për dëmin “material” dhe atë “moral”.²⁵⁹ Kompensimi është gjithashtu në përputhje me detyrimet e traktatit të OKB-së dhe regjimin e saj të përgjegjësia ligjore.²⁶⁰ Është veçanërisht e rëndësishme kur viktimat nuk mund të rikthehen në situatën në të cilën ishin para shkeljes²⁶¹—siç është rasti me helmimin nga plumbi, i cili çon në dëmtime të pakthyeshme dhe të përhershme. Për më tepër, kompensimi mund të jetë i rëndësishëm për të mbështetur aksesin e përmirësuar të mjekësisë adekuate, ushqimit të shëndetshëm dhe shërbimeve sociale që nevojiten për të zbutur ndikimet e helmimit nga plumbi.

Trajtimi Mjekësor: Së fundi, viktimat kanë artikuluar nevojën për testim të vazhdueshëm të niveleve të plumbit në gjak dhe për akses të përmirësuar në kujdesin shëndetësor. Human Rights Watch ka konstatuar se “[përderisa qeveria e Kosovës ofron disa shërbime shëndetësore falas, objektet shëndetësore pranë Mëhallës së Romëve nuk mund të ofrojnë të gjitha shërbimet që u nevojiten njerëzve që kanë vuajtur nga helmimi nga plumbi dhe shpesh pacientëve u duhet që të paguajnë për mjekimin.”²⁶² OKB-ja duhet të punojë me qeverinë e Kosovës për të përmirësuar aksesin e viktimave në trajtimin dhe kujdesin e duhur.

B. OKB-ja mund t’i dëgjojë lehtësisht rekomandimet e PKDNJ-së

Ka disa karakteristika unike të rastit të helmimit nga plumbi që e bëjnë zbatimin e rekomandimeve të PKDNJ-së lehtësisht të arritshëm.

Vendoset përgjegjësia ligjore e OKB-së: Siç ka vërejtur Raportuesi Special i OKB-së për Lëndët Toksike dhe të Drejtat e Njeriut, kjo çështje dallohet mes çështjeve të ndotjes toksike sepse “nuk diskutohen as shkaku dhe as fajësia.”²⁶³ Përgjegjësia ligjore e OKB-së për viktimat e helmimit nga plumbi tashmë është ngritur dhe përcaktuar nga PKDNJ-ja - organi ligjor i mandatuar nga vetë OKB-ja për të vlerësuar përgjegjësinë e saj për shkeljet e të drejtave të njeriut në Kosovë. Prandaj, OKB-ja nuk duhet të shqetësohet se njohja e përgjegjësia së saj nëpërmjet një faljeje të plotë ose pagesës së kompensimit do të përbënte një precedent për t’u kompensuar në situata të tjera ku përgjegjësia nuk është përcaktuar.

Ekziston një numër relativisht i vogël, fiks i viktimave: OKB-ja ka dokumentuar se rreth 600 njerëz jetonin në kampet e kontaminuara me plumb.²⁶⁴ Në lidhje me rastet e tjera të

dëmtimeve masive, kjo është një klasë e vogël dhe e mirë-dokumentuar viktimash. Mbështetur në intervistat me drejtuesit e mëparshëm të kampeve, identiteti i banorëve të kampit është regjistruar gjatë viteve dhe me gjasë janë pasqyruar në dokumentacionin ekzistues.²⁶⁵ Ndërsa banorët qysh atëherë janë shpërndarë gjeografikisht, identifikimi dhe lokalizimi i individëve të prekur, konsultimi me ta për nevojat e tyre dhe dhënia e kompensimit duhet të jetë e arritshme pa shkaktuar kosto të larta administrative. Shuma totale e nevojshme për të kompensuar komunitetin do të kufizohet gjithashtu nga ky numër maksimal fiks i përfituesve të mundshëm e një investim relativisht modest, OKB-ja mund të arrijë forcimin e përgjegjshmërisë së saj dhe mbylljes së një kapitulli të shëmtuar në historinë e organizatës.

Ka prova thelbësore: Ekziston dokumentacioni thelbësor që vërteton ekspozimin e rrezikshëm të plumbit në kampe, nivele të larta të plumbit në gjak në mesin e banorëve dhe dëmtime nga helmimi nga plumbi.²⁶⁶ PKDNJ shqyrtoi dokumentacionin mjekësor, duke përfshirë analizat e gjakut dhe flokëve, të 143 ankuesve dhe gjeti provat adekuate për të vërtetuar helmimin nga plumbi.²⁶⁷ Paneli gjithashtu vërejtë se ekspozimi i plumbit nuk ishte i kufizuar vetëm tek ankuesit, por prekte të gjithë banorët e kampeve.²⁶⁸ Në të vërtetë, meqenëse mostrat e marra brenda dhe rreth kampeve treguan vazhdimisht nivele të larta plumbi në pluhur, tokë, bimësi dhe atmosferë, dhe testet për nivelet e plumbit në gjak rrallëherë dhanë rezultate nën nivelin që njihet si shkak i aftësive të kufizuara intelektuale dhe zhvillimore, çështja për kompensimin e banorëve të kampit qëndron si e tërë.²⁶⁹ Në situata të ngjashme në botë, ku vlerësimet e individualizuara të kompensimit janë të porealizueshme, programet e dëmshpërblimit shpeshherë përcaktojnë një shumë standarde që i jepet çdo individ ose familjeje, pa iu dashur të vërtetojnë specifikat e lëndimit të tyre.²⁷⁰

“Është në diskutim integriteti i OKB-së... Kjo mungesë e vazhdueshme veprimi u dërgon një mesazh të qartë këtyre komuniteteve të cenueshme.”

- Baskut Tuncak, në atë kohë Raportues Special i OKB-së për të Materialet Toksike dhe të Drejtat e Njeriut (2019)

Prandaj, konsideratat financiare dhe praktike nuk duhet të pengojnë drejtësinë. Me vullnetin e duhur politik, OKB-ja dhe shtetet e saj anëtare mund të ofrojnë lehtësisht mjete juridike efektive për komunitetet e prekura.

C. OKB-ja duhet të bashkërendojë procesin e saj të ankesave me standardet ndërkombëtare

Pavarësisht rolit të OKB-së si administrator civil në Kosovë, i cili ishte unik në historinë e organizatës, dështimet e llogaridhënies të diskutuara në këtë raport tregojnë për mangësi më të gjera strukturore në kornizën ligjore të OKB-së, që degëzohen përtej Kosovës. Sikundër diskutohet në Seksionin III (A), OKB-ja ka theksuar rëndësinë e aksesit të viktimave të shkeljes së të drejtave të njeriut në mjete juridike përmes një procesi të drejtë,

të paanshëm dhe të efektshëm. Procedurat administrative, si procesi i OKB-së për ankesat nga palë të treta, mund të përmbushin kërkesat e mjeteve juridike të efektshme, por duhet të përmbushin standarde të caktuara minimale të procesit të duhur.²⁷¹ Më konkretisht, duhet të jenë të aksesueshme, të përballueshme, të menjëhershme, legjitime, të parashikueshme, dhe transparente, si dhe në përputhje me të drejtat.²⁷²

Përvoja e viktimave me helmimin nga plumbi hedh dritë mbi një proces të turbullt dhe diskrecionar, që nuk i përmbush këto standarde. Përvoja e tyre nuk është unike: Në vitin 2011, 5,000 viktima kolere, që u fut në Haiti nga forcat paqeruajtëse të OKB-së, paraqitën ankesat pranë Misionit të Stabilizimit të OKB-së në Haiti (MINUSTAH), që iu referuan ZÇL-së së brendshmi.²⁷³ ZÇL-ja i rishikoi ankesat për 15 muaj pa komunikuar me ankuesit ose avokatët e tyre, dhe më pas i hodhi poshtë si të “papranueshme”, pasi ankesat “do të kërkonin një rishikim të çështjeve politike”.²⁷⁴ ZÇL-ja i refuzoi kërkesat pasuese për takime ose referime ndaj zgjidhjeve alternative të mosmarrëveshjeve.²⁷⁵ Këto dy përvoja, kombinuar me mangësitë procedurale në procesin e ankesave në përgjithësi, sugjerojnë që rishikimi i gjerë i përshtatshmërisë së sistemit është i ngutshëm dhe i nevojshëm.²⁷⁶ Në veçanti duhen rishikuar mangësitë e mëposhtme:

Aksesueshmëria: ZÇL nuk ofron jep: udhëzime të disponueshme publikisht se si të bëhet një ankesë për kompensim, duke përfshirë vendin ku të paraqitet ankesa ose çfarë dokumentacioni të dorëzohet.

Transparenca: ZÇL-ja nuk ofron informacion të mjaftueshëm gjatë procesit të shqyrtimit të ankesave: ankuesve u mungon informacioni në lidhje me procesin hetimor, statusin e shqyrtimit dhe provat në shqyrtim. Në rastin e helmimit nga plumbi, ZÇL refuzoi vazhdimisht kërkesat për t’u takuar me avokatët që përfaqësonin viktimat dhe refuzoi të ndajë informacione në lidhje me protokollin për hetimin e ankesave.²⁷⁷

Parashikueshmëria: ZÇL nuk ofron standarde të qarta për pranueshmërinë ose përgjegjësinë, as nuk përcakton një barrë provash që duhet të përmbushet. Pas pesë vjet shqyrtimi, ZÇL hodhi poshtë në mënyrë të përmbledhur ankesat për helmim nga plumbi në një letër që nuk e lidh rrëzimin e saj me një standard të qartë ligjor dhe as nuk citon ndonjë ligj të zbatueshëm në mbështetje të përcaktimit të saj.²⁷⁸ Në një vendim të rrallë të publikuar në një çështje tjetër, ZÇL rekomandoi kompensimin për një dëm civil ex gratia (pa pranuar përgjegjësi ligjore) sepse u konsiderua se ishte “në interes të organizatës”, duke sugjeruar që konsideratat politike janë të mëdha në përcaktimin nëse do të kompensohej një ankesë e veçantë.²⁷⁹

Paanshmëria: Sistemi i pretendimeve të palëve të treta të OKB-së nuk ka një mekanizëm për të sfiduar rrëzimet përpara një organi të pavarur. Kur sistemi i përgjegjësisë ndaj palëve të treta i OKB-së iu nënshtrua rishikimit për herë të fundit nga OKB-ja në vitet 1990, Sekretari i Përgjithshëm arriti në përfundimin se ishte thelbësore që OKB-ja të garantonte që ankuesit të kishin gjithashtu akses në gjykim të pavarur përpara një pale të tretë neutrale, sepse përndryshe, procesi i përcaktimit të përgjegjësisë mund t’i mbetej në dorë vetë OKB-së për të gjykuar çështjet e veta.²⁸⁰

“Në 2005-n, kur nisa të punoj me këtë çështje isha mbështetës i flaktë i OKB-së... 16 vitet që punova me këtë çështje duke u përballur vetëm me gënjeshtria dhe heshtje penguese nga OKB-ja ma ndryshuan krejtësisht qëndrimin. Asnjë organizatë nuk mund të mbikëqyrë veten - përfshirë dhe OKB-në.”

- Dianne Post, avokate e romëve të helmuar nga plumbi në Kosovë (2021)

D. PKDNJ-ja ofron mësim të rëndësishme për OKB-në

PKDNJ-ja ofron një rast studimor të rrallë se si mund të vihet në funksion gjykimi i paanshëm i dëmeve të shkaktuara nga OKB-ja duke ruajtur imunitetin e OKB-së nga gjykatat. Rregullat procedurale të PKDNJ-së lejuan një proces kundërshtues ku si UNMIK-u ashtu edhe ankuesit qëndronin në baza të barabarta, me mundësi për të paraqitur prova dhe argumentim ligjor për shqyrtim. PKDNJ ka mbajtur seanca dëgjimore, ka kryer hetime dhe ka pasur kompetencë për të nxjerrë masa të përkohshme.²⁸¹ Këto aspekte të funksionimit të PKDNJ-së mund të shërbejnë si model për organet e ardhshme gjyqësore. Në të njëjtën kohë, OKB-ja e kufizoi pavarësinë e PKDNJ-së në disa mënyra kritike. Këto boshllëqe duhet të mbyllen në mekanizmat e ardhshëm të llogaridhënies.

UNMIK-u kontrollonte mandatin e PKDNJ-së pasi kishte filluar shqyrtimi i UNMIK-ut:

Ndërsa PKDNJ-ja ishte mandatuar të vlerësonte përgjegjësinë e UNMIK-ut për shkeljet e të drejtave të njeriut, UNMIK-u ruajti pushtetin mbi veprimet e PKDNJ-së. Kjo i mundësoi UNMIK-ut të ndërhyjë në punën e vazhdueshme të PKDNJ-së dhe të ndikojë në rezultatin e çështjeve duke rishikuar rregullat procedurale për të dobësuar ndjeshëm juridiksionin dhe kompetencën e PKDNJ-së për të dëgjuar çështjet specifike.

PKDNJ-ja ka kompetenca të kufizuara për të siguruar bashkëpunimin e UNMIK-ut në procesin ligjor: PKDNJ-ja nuk mund të kërkonte që UNMIK-u të dorëzonte prova ose të bashkëpunonte në hetime, gjë që pengoi gjetjen e fakteve në çështje, përfshirë edhe çështjen e helmimit nga plumbi.

PKDNJ-ja nuk kishte kompetenca për të nxjerrë vendime detyruese: OKB-ja e themeloi PKDNJ-në si organ këshillues, pa kompetencën për të nxjerrë vendime detyruese për sa i përket përgjegjësisë së OKB-së. Në vend të kësaj, PSSP-së iu dha autoriteti ekskluziv dhe diskrecioni për të vendosur nëse do të vepronte sipas gjetjeve të PKDNJ-së. Ky diskrecion ka rezultuar fatal për aftësinë e PKDNJ-së për të ofruar drejtësi për viktimat e dëmeve të OKB-së. Gjatë punës së tij, PKDNJ-ja ka vendosur në themel 355 çështje.²⁸² Prej tyre, ai konstatoi se UNMIK-u ishte përgjegjës për shkeljet e të drejtave të njeriut në 335 çështje dhe rekomandoi veprime konkrete që duhet të ndërmarrë UNMIK-u për të ofruar mjete efektive juridike.²⁸³ Ndër këto vendime “UNMIK-u nuk ka ndjekur pothuajse asnjë nga

rekomandimet e Panelit... duke mos rezultuar në korrigjim për ankuesit.”²⁸⁴ Në reflektimet e tij përfundimtare mbi operacionet e PKDNJ-së, Panelistët konkluduan në mënyrë të zymtë se “për shkak të mosgatishmërisë së UNMIK-ut për të ndjekur ndonjë nga rekomandimet e Panelit, procesi tetëvjeçar i nxjerrjes së vendimeve, opinioneve dhe rekomandimeve të pranueshmërisë ishte një dështim total.”²⁸⁵

Abuzimi i OKB-së me kufizimet që i vendosi PKDNJ-së tregon fuqimisht nevojën për një mekanizëm vërtet të pavarur, i cili mund të vlerësojë përgjegjësinë në një mënyrë transparente dhe të paanshme, dhe të detyrojë përfshirjen e OKB-së dhe të nxjerrë vendime të detyrueshme. Për të forcuar llogaridhënien në të ardhmen, OKB-ja duhet të nxjerrë mësim kryesor nga Kosova dhe të zbatojë një kornizë ligjore që përputhet me procesin e duhur.

“Tani që e ka përfunduar mandatin e tij, duke i dhënë fund një procesi tetëvjeçar gjatë të cilit ka dhënë vendime pranueshmërie, opinione, dhe rekomandime, Paneli është i detyruar ta shpallë këtë proces një dështim total. UNMIK-u vazhdon të mos japë llogari për shkeljen e të drejtave të njeriut që ka kryer, sikundër ndodhi në vitin 2004 kur Komisioni i Venecias propozoi ngritjen e një mekanizmi për të mbikëqyrur përmbushjen e standardeve të të drejtave të njeriut nga UNMIK-u. Për shkak të mosgatishmërisë së UNMIK-ut për të zbatuar rekomandimet e Panelit dhe refuzimit të përgjithshëm nga ana e UNMIK-ut, procesi i PKDNJ-së nuk ka adresuar çështjet e asnjërit prej ankuese. Në këtë rast, ata janë viktimizuar dy herë nga UNMIK-u: së pari, përmes shkeljes së të drejtave të tyre, dhe së dyti, duke iu marrë shpresat dhe besimin në proces. Për vite me radhë, Paneli i ka këshilluar UNMIK-un dhe OKB-në që të kryejnë veprimtari në dobinë e ankuesve përpara përfundimit të mandatit të PKDNJ-së, por, paturpësisht, kjo nuk ka ndodhur. Tani Paneli thjesht mund të pyesë veten se çfarë mund të kishte qenë e mundur nëse UNMIK-u do të kishte pranuar të bashkëpunonte me Panelin në mirëbesim, në vend që ta kthente këtë proces në një shfaqje televizive. Nga ana e vet, Paneli iu kërkon ndjesë ankuesve për rolin e vet në këtë mashtrim.”

Raporti Vjetor Përfundimtar i PKDNJ-së (2016)

PËRFUNDIME

Në raportin e tij përfundimtar mbi dështimin e OKB-së për të ofruar për viktimat e helmimit nga plumbi një mjet juridik, në shtator 2020 Raportuesi Special në largim për Lëndët Toksike dhe të Drejtat e Njeriut lëshoi një thirrje të fortë për veprim. OKB-ja, u ankua Tuncak, shkaktoi një shkelje veçanërisht tinëzare të të drejtave të njeriut të viktimave: “mizoria mashtruese e një premtimi iluziv për një të ardhme më të ndritur, i cili është prishur herë pas here nga ndjesat legaliste, një Fond Mirëbesimi pa qëllim dhe pa shpresë, dhe heshtja nga komuniteti ndërkombëtar.²⁸⁶ Manovra e stërholluar e OKB-së për t’iu shmangur llogaridhënies i ka riviktimizuar romët pa pushim dhe i ka bërë mekanizmat e llogaridhënies të organizatës një mashtrim. Gjashtë vjet pasi PKDNJ-ja dha vendimin e saj përfundimtar, është koha që lidershpi i OKB-së të veprojë dhe të korrigjojë dëmet e vazhdueshme mbi viktimat rome.

Endnotes

- 1 Çështja N.M. k. UNMIK, Nr. 26/08, Hum. Rts. Paneli Këshillimor, Opinion, ¶¶ 255, 349 (Feb. 26, 2016) [në këtë dokument N.M. k. UNMIK (2016)].
- 2 *Shihni* Part IV, *infra*.
- 3 *Shihni* Part III, *infra*.
- 4 N.M. k. UNMIK, ¶ 42.
- 5 *Id.*, ¶¶ 42-43; Human Rights Watch, KOSOVO: POISONED BY LEAD, A HEALTH AND HUMAN RIGHTS CRISIS IN MITROVICA'S ROMA CAMPS at 25 (2009),.
- 6 *Shihni* Human Rights Watch, Poisoned by Lead, *supra* note 5, në 4 (“I gjithë rajoni ka vite që njihet për ndotjen e mjedisit të shkaktuar nga industria minerare”). Kontaminimi me plumb në rajon ishte dokumentuar në studime shkencore që nga vitet 1970-të. *Shihni* N.M. k. UNMIK (2016), ¶ 44.
- 7 *Shihni* N.M. k. UNMIK (2016), ¶¶ 45, 60.
- 8 *Shihni id.* ¶¶ 50, 66, 115, 205, 242, 253 (duke diskutuar për pasojat e pakthyeshme shëndetësore që pësuan banorët e kampit për shkak të ekspozimit ndaj plumbit).
- 9 MARY JEAN BROWN & BARRY BROOKS, U.S. CTRS. FOR DISEASE CONTROL [CDC], RECOMMENDATIONS FOR PREVENTING LEAD POISONING AMONG THE INTERNALLY DISPLACED ROMA POPULATION IN KOSOVO 3 (2007) (“Pak fëmijë në kampe kanë pasur një nivel plumbi në gjak <10µg/dL gjatë gjithë fëmijërisë së tyre. Këta fëmijë janë në rrezik të jashtëzakonshëm për një jetë me çrregullime zhvillimi dhe sjelljeje dhe kushte të tjera të pafavorshme shëndetësore.”).
- 10 See Part II, *infra*.
- 11 *Shihni* N.M. k. UNMIK (2016), ¶¶ 120-123, 204; *shihni edhe* Society for Threatened Peoples [STP] & the Kosovo Medical Emergency Group [KMEG], Dossier of Evidence, Lead Contaminated Camps of Internally Displaced Roma, Ashkali and Kosovan-Egyptian Families in North Mitrovica, Kosovo (June 2009), <http://www.toxicwastekills.com/downloads/Dossier%20of%20Evidence.pdf> (dokumentimi i 81 vdekjeve në kampe gjatë periudhës 1999-2009. Shkaqet e vdekjeve nuk dihen.).
- 12 *Shihni* Part II, *infra*.
- 13 Provat sugjerojnë se disa situata të zakonshme negative shëndetësore të helmimit nga plumbi, duke përfshirë sëmundjen kronike të veshkave, diabetin, sëmundjet e zemrës dhe asqetin neurologjik, janë ndër gjendjet kryesore shëndetësore që rezultojnë të kenë rrezik më të lartë për pasoja të rënda të COVID-19. *Shihni* CDC, *Underlying Medical Conditions Associated with High Risk for Severe COVID-19: Information for Healthcare Providers*, <https://www.cdc.gov/coronavirus/2019-ncov/hcp/clinical-care/underlyingconditions.html>.
- 14 Në misionet paqeruajtëse, kërkesat nën një vlerë të caktuar monetare vendosen gjithashtu nga njësitë lokale të kërkesave, të cilat në mënyrë të ngjashme marrin vendime për kërkesat përmes një procesi të brendshëm dhe diskrecional. Citim *Shihni* Third Party Liability: Temporal and Financial Limitations, G.A. Res. 52/247 (Jul. 17, 1998).
- 15 UNMIK Reg. No. 2006/12 on the Establishment of the Human Rights Advisory Panel, U.N. Doc. UNMIK/REG/2006/12, Mar. 23, 2006, https://unmik.unmissions.org/sites/default/files/regulations/02english/E2006regs/RE2006_12.pdf, aksesuar më 15 tetor 2022; *shihni edhe* PIERRE SCHMITT, *International Dispute Settlement Mechanisms*, në ACCESS TO JUSTICE AND INTERNATIONAL ORGANIZATIONS: THE CASE OF INDIVIDUAL VICTIMS OF HUMAN RIGHTS VIOLATIONS 207 (2017).
- 16 *Shihni* Part III, *infra*; N.M. k. UNMIK (2016), ¶¶ 90-94.
- 17 *Shihni* Part IV, *infra*.
- 18 Mehmeti et al., Third-Party Claim for Personal Injury or Death Under Art. VIII of the Convention on Privileges and Immunities of the United Nations (2006)(në dosje).
- 19 See Letter from Patricia O'Brien, UN Legal Counsel, to Dianne Post (Oct. 22, 2008)(on file)[hereinafter Letter from O'Brien to Post (2008)]; Letter from Peter Taksøe-Jensen, Assistant Secretary-General for Legal Affairs to Dianne Post (Aug. 27, 2009); see also Letter from Patricia O'Brien, U.N. Legal Counsel, to Dianne Post, Attorney, Claim for Compensation on Behalf of Roma, Ashkali and Egyptian Residents of Internally Displaced Persons (“IDP”) Camps in Mitrovica, Kosovo (July 25, 2011)(dismissing claims as non-receivable five years after their filing)[hereinafter UN Third-Party Claims Dismissal].
- 20 *Shihni* N.M. k. UNMIK Admissibility Decision, ¶14, Hum. Rts. Advisory Panel, (mars 2010) [në këtë dokument “Vendimi i Pranueshmërisë nga PKDNJ-ja në mars 2010].
- 21 Vendimi i Pranueshmërisë i PKDNJ-së në mars 2010, ¶ 36 (që konstaton se “[Seksioni 2.2 i Direktivës Administrative Nr. 2009/1] ka efekt në detyrimin e Panelit që të marrë në konsideratë Procesin e Ankesave nga Palë të Treta të OKB-së, si një rrugë e aksesueshme dhe e mjaftueshme.”).
- 22 Direktiva Administrative Nr. 2009/1, Zbatimi i Rregullores së UNMIK-ut Nr. 2006/12 për Themelimin e Panelit Këshillëdhënës për të Drejtat e Njeriut, Nenet 2.2, 17 tetor 2009 (“Çdo ankesë që është ose mund të bëhet në të ardhmen objekt i procesit apo procedurës të kërkesave nga palët e treta të OKB-së sipas nenit 7 të Rregullores së UNMIK-ut Nr. 2000/47 mbi statusin, privilegjet dhe imunitetet e KFOR-it dhe UNMIK-ut dhe personelit të tyre në Kosovë i datës 18 gusht 2000, i ndryshuar, do të konsiderohet i papranueshëm për arsye se Procesi i Kërkesave të Palëve të Treta të OKB-së dhe procedura sipas seksionit 7 të Rregullores Nr. 2000/47 janë rrugë të disponueshme. . . .”); *id.* §5 (vendosja e rregullit që ndalon PKDNJ-në të dëgjojë çdo ankesë të paraqitur pas datës 31 mars 2010) [që këtu e më poshtë referuar si Direktiva Administrative Nr. 2009/1].

- 23 UN Third-Party Claims Dismissal, *supra* note 19
- 24 Vendimi për Pranueshmërinë e PKDNJ-së, mars 2010, ¶37 (duke cituar kundërshtimin e SRSG-së ndaj rihapjes së çështjes nga PKDNJ-ja); *id.*, ¶¶ 47-48 (duke konstatuar se ankesa “është në kuadër të mandatit” dhe duke vendosur që të vijohet me shqyrtimin e themelit.).
- 25 *Shihni* N.M. k. UNMIK (2016), ¶ 349.
- 26 *Id.*,
- 27 Secretary-General, *Secretary-General-Designate António Guterres’ Remarks to the General Assembly on Taking the Oath of Office* (12 dhjetor 2016, <https://www.un.org/sg/en/content/sg/speeches/2016-12-12/secretary-general-designate-antonio-guterres-oath-office-speech>).
- 28 *Shihni* Statement Attributable to the Spokesman for the Secretary-General on the Human Rights Advisory Panel’s Recommendations on Kosovo (26 maj 2017) <https://www.un.org/sg/en/content/sg/statement/2017-05-26/statement-attributable-spokesman-secretary-general-human-rights>.
- 29 *Id*; *shihni edhe* Baskut Tuncak (Raportues Special për Substancat Toksike dhe të Drejtat e Njeriut), *The Human Right to an Effective Remedy: The Case for Lead-contaminated Housing in Kosovo*, ¶¶ 71-73, U.N. Doc. A/HRC/45/CRP.10 (4 shtator 2020), https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/RegularSessions/Session45/Documents/A_HRC_45_CRP_10_EN.docx [në këtë dokument “Tuncak, *E drejta e njeriut ndaj një mjeti juridik të efektshëm*”].
- 30 *Id.* ¶ 72. Kontributi është dhënë nga Katari.
- 31 *Shihni* Part II, *infra*.
- 32 Raport Vjetor i Panelit Këshillimor për të Drejtat e Njeriut [PKDNJ] 2015/16, ¶ 121 (qershor 2016) [në këtë dokument “Raporti Përfundimtar i PKDNJ-së”].
- 33 Tuncak, *E drejta e njeriut ndaj një mjeti juridik të efektshëm*, *supra* note 29, ¶ 2.
- 34 *Id.* ¶ 74.
- 35 *Shihni* N.M. k. UNMIK (2016); Tuncak, *E drejta e njeriut ndaj një mjeti juridik të efektshëm*, *supra* note 29; HUMAN RIGHTS WATCH, *POISONED BY LEAD*, *supra* note 6.
- 36 *Shihni në përgjithësi* N.M. k. UNMIK (2016).
- 37 S.C. Res. 1244, ¶ 10, 10 June 1999.
- 38 *Id.* ¶ 9(d)..
- 39 *Id.* ¶ 9(c)..
- 40 UNMIK Regulation No. 1999/1 on the Authority of the Interim Administration in Kosovo, Section 1.1 (Jul. 25, 1999; *shihni gjithashtu* N.M. v. UNMIK, ¶41 (“Në bazë të Rezolutës Nr. 1244 (1999) të Këshillit të Sigurimit, OKB-së iu dhanë kompetenca të plota legjislative dhe ekzekutive për administrimin e përkohshëm të Kosovës.”).
- 41 S.C. Res. 1244, ¶ 10 (10 qershor 1999).
- 42 *Id.* ¶ 9(d).
- 43 *Id.* ¶ 9(c).
- 44 U.N. Secretary-General, *The United Nations Interim Administration Mission in Kosovo*, ¶43, U.N. Doc. S/1999/779 (July 12, 1999); N.M. v. UNMIK (2016), ¶ 41.
- 45 N.M. v. UNMIK (2016), ¶ 41; U.N. Secretary-General, *The United Nations Interim Administration Mission in Kosovo*, *supra* note 44, ¶¶ 43-44.
- 46 Rezoluta 1244 e ngarkoi UNHCR-në “për kryerjen” e një prej funksioneve thelbësore të UNMIK-ut, përkatësisht lehtësimin e kthimit të sigurt dhe pa pengesa të të gjithë refugjatëve dhe personave të zhvendosur në shtëpitë e tyre. S.C. Res. 1244, *supra* note 44, ¶11(k). Sipas të drejtës ndërkombëtare, kjo e bëri UNHCR-në agjent të UNMIK-ut. *Shihni* Projekt-Nenet mbi Përgjegjësinë e Organizatave Ndërkombëtare, Neni. 2(d) (përcaktimi i agjentit si njësi ekonomike i ngarkuar me “kryerjen” e një prej funksioneve të tij); *shihni gjithashtu* *The Human Right to an Effective Remedy*, Raportin e Raportuesit Special për Lëndët Toksike dhe të Drejtat e Njeriut, *supra* note 29, ¶48 (duke vënë në dukje se “Parimet Udhëzuese për Zhvendosjen e Brendshme deklarojnë qartë se autoritetet kombëtare de facto ose de jure kanë përgjegjësinë kryesore për mbrojtjen e PZHBV-ve brenda juridiksionit të tyre.”); Ap. Nr. 71412/01 *Agim Behrami dhe Bekir Behrami kundër Francës*, dhe Ap. Nr. 78166/01 *Ruzhdi Samati kundër Francës, Gjermanisë dhe Norvegjisë*, Vendimi i Dhomës së Madhe, ¶135, 2 maj 2007 (me kusht që shkëljet e pretenduara të të drejtave të njeriut të kryera nga KFOR-i t’i atribuohen Kombeve të Bashkuara dhe jo Kombeve Kontribues të Trupave, pasi Këshilli i Sigurisë së OKB-së përmes Rezolutës 1244, ruajti autoritetin dhe kontrollin përfundimtar mbi KFOR-in dhe thjesht delegoi komandën operacionale në NATO).
- 47 *Shihni* N.M. k. UNMIK (2016), ¶¶ 303-04, 306.
- 48 HUMAN RIGHTS WATCH, *POISONED BY LEAD*, *supra* note 5, në 4.
- 49 N.M. k. UNMIK (2016), ¶¶ 42-43.
- 50 *Id.* ¶ 43; HUMAN RIGHTS WATCH, *POISONED BY LEAD*, *supra* note 5, at 14, 26.
- 51 N.M. k. UNMIK (2016), ¶ 43; HUMAN RIGHTS WATCH, *POISONED BY LEAD*, *supra* note 5, at 14, 26-27.
- 52 HUMAN RIGHTS WATCH, *POISONED BY LEAD*, *supra* note 5, në 27-28 (citim i email-it drejtuar Human Rights Watch nga Amit Singhal, 28 prill 2009).
- 53 *Id.* në 27. Në dhjetor 2005, Norwegian Church Aid mori përsipër menaxhimin e përditshëm si agjenci zbatuese e UNMIK-ut. *Id.* në 28. Sipas të drejtës ndërkombëtare, UNMIK-u mbeti ligjërisht përgjegjës gjatë kësaj kohe. *Shihni* Maya Janmyr, *Attributing Wrongful Conduct of Implementing Partners to UNHCR*, J. INT’L HUMANITARIAN LEGAL STUDIES (2014), https://brill.com/view/journals/ihts/5/1-2/article-p42_3.xml?language=en.

- 54 Human Rights Watch, *Poisoned by Lead*, *supra* note 6, në 22 (“[duke vënë në dukje] se “studimet akademike gjatë viteve 1980-të dhe 1990-të treguan një përqendrim të lartë të plumbit në ujë, tokë dhe ajër në Mitrovicë, dhe diskutuan ndikimin e dëmshëm në shëndetin e banorëve të rajonit.”); N.M kundër UNMIK-ut (2016), ¶¶ 44, 68 (duke vënë në dukje se miniera e shkrirjes së plumbit ishte një burim i njohur i ndotjes me plumb bazuar në studimet shkencore të kryera që nga vitet 1970-të); Tuncak, *E drejta e njeriut për një mjet ligjor efektiv*, *supra* note 29, ¶ 12 (“Që nga vitet 1970-të, zona përreth objektit njihej si shumë e kontaminuar. Raportet e helmimit nga plumbi mes banorëve RAE të kampit dhe paqeruajtësve francezë aty pranë filluan të shfaqen pothuajse në vitin 1999. Ushtarët paqeruajtës u zhvendosën menjëherë në vitin 2000, larg mbetjeve toksike, megjithatë masat parandaluese për banorët nuk u morën për vite të tëra, në disa raste deri në vitin 2013. Ndërkohë, sëmundjet dhe dëmet e pakthyeshme u shfaqën tek banorët e ekspozuar që u ekspozuan vazhdimisht ndaj plumbit toksik, i cili besohet se ka kontribuar në vdekjen e disa fëmijëve dhe të rriturve.”).
- 55 Organizata Botërore e Shëndetësisë [OBSH], *Lead Poisoning* (11 tetor 2021), <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/lead-poisoning-and-health>; CDC, *Health Problems Caused by Lead*, 18 qershor 2018, <https://www.cdc.gov/niosh/topics/lead/health.html> (accessed Oct. 17 2022).
- 56 CDC, *Childhood Lead Poisoning Prevention* (Apr. 5, 2021), <https://www.cdc.gov/nceh/lead/prevention/pregnant.htm> (aksesuar më 17 tetor 2022); OBSH, *supra* note 55; CDC, *Health Effects of Lead Exposure*, (7 janar 2020), <https://www.cdc.gov/nceh/lead/prevention/health-effects.htm>, (aksesuar më 17 tetor 2022).
- 57 UNICEF & PURE EARTH, *THE TOXIC TRUTH: CHILDREN’S EXPOSURE TO LEAD POLLUTION UNDERMINES A GENERATION OF FUTURE POTENTIAL 6* (2020), <https://www.unicef.org/media/73246/file/The-toxic-truth-children’s-exposure-to-lead-pollution-2020.pdf>, (aksesuar më 18 tetor 2022); CDC, *Health Effects of Lead Poisoning*, *supra* note 56.
- 58 UNICEF, *supra* note 57; WHO, *supra* note 55.
- 59 *Id.*
- 60 Pashko R. Camaj, *Long-term Consequences of Environmental Lead Exposure in Kosovo: Effects of Pre and Postnatal Lead Exposure in Early Adulthood*, *Universiteti i Kolumbias*, 4 (2013); Jacqueline Bhabha et al., *Post-war Kosovo and its policies towards the Roma, Ashkali, and Egyptian communities*, Francois-Xavier Bagnoud Center for Health and Human Rights, 10 (July 2014), <https://cdn1.sph.harvard.edu/wp-content/uploads/sites/2464/2020/01/FXB-Kosovo-Report-July-2014.pdf>.
- 61 N.M. k. UNMIK (2016), ¶ 133 (“Për sa i përket çështjes në fjalë, ankuesit pretendojnë se situata mjedisore për të cilën u ankuan nuk ishte rezultat i një kthese të papritur dhe të paparashikuar të ngjarjeve, përkundrazi, ishte një situatë që kishte shumë kohë që zgjaste dhe më se e njohur. Duke marrë parasysh rrezikun e ekspozimit ndaj plumbit dhe provat e shumta të kontaminimit me plumb në kampe, autoritetet e UNMIK-ut ishin në dijeni ose duhej të ishin në dijeni për rrezikun e madh që paraqiste për jetën e PZHBV-ve. Megjithatë, ata nuk ndërmorën asnjë hap pozitiv për të korigjuar situatën apo për të larguar të zhvendosurit nga toka e kontaminuar. Për më tepër, UNMIK-u as nuk i informoi ata për rrezikun me të cilat po përballeshin duke jetuar në një mjedis kaq toksik.”).
- 62 *Id.* ¶ 151.
- 63 *Id.* ¶¶ 45.
- 64 *Shihni* UN News, *Kosovë: UN Shuttters Lead-contaminated Camp for Displaced Persons* (8 tetor 2010), <https://news.un.org/en/story/2010/10/355312-kosovo-un-shuttters-lead-contaminated-camp-displaced-persons>.
- 65 HUMAN RIGHTS WATCH, *POISONED BY LEAD*, *supra* note 5, at 4 (“Kushtet e jetesës në kampe ishin shumë të vështira që në fillim. PZHBV-të jetonin në kasolle të vogla prej druri, në baraka druri ose në kontejnerë metalikë. Ata nuk kishin akses në ujë të rrjedhshëm, kishin vetëm disa orë energji elektrike në ditë, ndiqnin një dietë të varfër dhe nuk mund të ruanin higjienën e duhur personale. Në të njëjtën kohë, afërsia e kampeve me Trepçën dhe veçanërisht me grumbujt e skorieve me plumb i ekspozuan ata ndaj ndotjes me plumb nga ajri, uji dhe dheu (veçanërisht kur era frynte nga drejtimi i grumbujve të skorieve, ose kur fëmijët luanin në atë zonë dhe sillnin papastërti të kontaminuara në shtëpitë e tyre.”).
- 66 *Shihni id.*; N.M. v. UNMIK (2016), ¶ 45.
- 67 Mary Jean Brown et al., *Lead Poisoning Among Internally Displaced Roma, Ashkali and Egyptian Children in the United Nations-Administered Province of Kosovo*, 20 EUR. J. PUB. HEALTH 288, 289(2010) (“të gjitha njësitë e banimit në kampet e Cesminlukes, Zhitkovicit dhe Kablarës kishin dysheme të ndotura të cilat ishin të ndotura me mbetjet e minierave ngjitur”).
- 68 Tuncak, *The Human Right to an Effective Remedy*, *supra* note 29, ¶ 14 (vëmë në dukje se dietat e varfra me mungesë hekuri ose kalciumi lehtësojnë përthithjen e plumbit, veçanërisht nga fëmijët); N.M. v. UNMIK (2016), ¶ 205 (vëmë në dukje se “[k]ërkimet. . . janë kryer në përputhje duke treguar se efektet negative të plumbit përkeqësohen nga higjiena dhe dieta e varfër.”); HUMAN RIGHTS WATCH, *POISONED BY LEAD*, *supra* note 5, at 20, 43
- 69 HUMAN RIGHTS WATCH, *POISONED BY LEAD*, *supra* note 5, at 42 (“Sipas një mjeku lokal serb i cili u kontaktua nga Human Rights Watch, . . . [fëmijët romë që jetojnë në këto kampe] kanë dobësim të përgjithshëm të sistemit të tyre imunitar për shkak të kushteve të vështira të jetesës.”).
- 70 *Shihni* N.M. k. UNMIK (2016), ¶ 115.
- 71 BROWN & BROOKS, *supra* note 9, at 3 (“Pak për të mos thënë asnjë fëmijë në kampe kanë pasur një nivel plumbi në gjak <10µg/dL gjatë gjithë fëmijërisë së tyre. Këta fëmijë janë në rrezik të jashtëzakonshëm për një jetë më çrregullime zhvillimi dhe sjelljeje dhe kushte të tjera të pafavorshme shëndetësore.”).

- 72 *Shihni* Tuncak, *The Human Right to an Effective Remedy*, ¶ 26.
- 73 *Id.* ¶ 12; N.M. k. UNMIK (2016), ¶¶ 203-04. Shoqata për Popujt e Kërcënuar dhe Grupi i Emergjencave Mjekësore të Kosovës kanë dokumentuar një numër prej 85 vdekjesh në kampe nga viti 1999 deri në vitin 2010, 11 prej të cilëve ishin fëmijë nën moshën 8-vjeçare. Shkaku i saktë i vdekjes në shumicën e rasteve nuk është përcaktuar në mënyrë të pavarur. STP & KMEG, *supra* note 11.
- 74 N.M. k. UNMIK (2016), ¶ 67.
- 75 Deklaratë për Shtyp, UNMIK, UNMIK-u merr përgjegjësi për operacionet në Zvecan Smelter, UN Doc. UNMIK/PR/312 (14 gusht 2000), https://unmik.unmissions.org/sites/default/files/312-unmik_assumes_responsibility_for_operations_at_zvecan_smelter.doc.
- 76 N.M. k. UNMIK (2016), ¶¶ 46-47; Tuncak, *The Human Right to an Effective Remedy*, *supra* note 29, ¶ 12; Deklaratë për Shtyp e UNMIK, *supra* note 75.
- 77 UNMIK Press Release, UNMIK/PR/312, 14 August 2000, https://unmik.unmissions.org/sites/default/files/312-unmik_assumes_responsibility_for_operations_at_zvecan_smelter.doc.
- 78 *Shihni* HUMAN RIGHTS WATCH, POISONED BY LEAD, *supra* note 5, at 23; N.M. k. UNMIK (2016), ¶¶ 48-49.
- 79 HUMAN RIGHTS WATCH, POISONED BY LEAD, *supra* note 5, at 23.
- 80 *Id.* në 23; N.M. k. UNMIK (2016), ¶¶ 48, 72.
- 81 N.M. k. UNMIK (2016), ¶¶ 129, 219.
- 82 *Id.* ¶ 48; Tuncak, *The Human Right to an Effective Remedy*, *supra* note 29, ¶ 21.
- 83 N.M. k. UNMIK (2016), ¶¶ 48-49; Tuncak, *The Human Right to an Effective Remedy*, *supra* note 29, ¶ 21.
- 84 *Shihni* N.M. k. UNMIK (2016), ¶ 49; Tuncak, *The Human Right to an Effective Remedy*, *supra* note 29, ¶ 21 (citim nga HUMAN RIGHTS WATCH, POISONED BY LEAD).
- 85 HUMAN RIGHTS WATCH, POISONED BY LEAD, *supra* note 5, në 5.
- 86 N.M. k. UNMIK (2016), ¶ 50; HUMAN RIGHTS WATCH, POISONED BY LEAD, *supra* note 5, në 28.
- 87 Bernard Rorke, *Kosovo Lead Poisoning: A Tragic Timeline of Poisoned Neglect*, European Roma Rights Centre (Sept. 9, 2016), <http://www.errc.org/news/kosovo-lead-poisoning-a-tragic-timeline-of-poisoned-neglect>, (aksesuar më 10 mars 2020). *Shihni edhe* N.M. k. UNMIK (2016), ¶ 50; HUMAN RIGHTS WATCH, POISONED BY LEAD, *supra* note 5, në 28.
- 88 N.M. k. UNMIK (2016), ¶ 50.
- 89 HUMAN RIGHTS WATCH, POISONED BY LEAD, *supra* note 5, në 28.
- 90 Rorke, *supra* note 87.
- 91 HUMAN RIGHTS WATCH, POISONED BY LEAD, *supra* note 5, në 57.
- 92 Press Release, Secretary General's Representative Urges Flexible Solutions to Internal Displacement in Serbia and Montenegro, UN Press Release HR/4861 (24 qershor 2005), <https://www.un.org/press/en/2005/hr4861.doc.htm>.
- 93 *Id.*
- 94 HUMAN RIGHTS WATCH, POISONED BY LEAD, *supra* note 5, në 6.
- 95 *Id.* në 45.
- 96 *Id.* në 6.; N.M. k. UNMIK (2016), ¶ 55-56.
- 97 HUMAN RIGHTS WATCH, POISONED BY LEAD, *supra* note 5, në 6.
- 98 *Id.*; N.M. k. UNMIK (2016), ¶ 56.
- 99 N.M. k. UNMIK (2016), ¶ 57.
- 100 HUMAN RIGHTS WATCH, POISONED BY LEAD, *supra* note 5, në 6; N.M. v. UNMIK (2016), ¶ 57.
- 101 N.M. k. UNMIK (2016), ¶ 219.
- 102 *Id.* ¶ 80.
- 103 *Id.* ¶ 181.
- 104 *Id.*
- 105 HUMAN RIGHTS WATCH, POISONED BY LEAD, *supra* note 5, në 36; Tuncak, *The Human Right to an Effective Remedy*, *supra* note 29, ¶ 24.
- 106 N.M. k. UNMIK (2016), ¶ 219.
- 107 *Id.* ¶ 217.
- 108 *Id.* ¶¶ 71-77.
- 109 *Id.* ¶ 77.
- 110 *Shihni* HUMAN RIGHTS WATCH, POISONED BY LEAD, *supra* note 5, në 21; WHO, WHO Guideline for Clinical Management of Exposure to Lead (2021).
- 111 N.M. k. UNMIK (2016), ¶ 218.
- 112 *Id.* ¶ 60
- 113 *Shihni* HUMAN RIGHTS WATCH, POISONED BY LEAD, *supra* note 5, në 22.
- 114 N.M. k. UNMIK (2016), ¶ 218.
- 115 *Shihni id.* ¶ 218 ("UNMIK-u jo vetëm që nuk ndërmori masa proaktive për të siguruar ofrimin e ndihmës mjekësore për ankuesit, por përmes paaftësisë të tij për të zhvendosur ankuesit nga kampet e kontaminuara, de facto pengoi qasjen e tyre në terapinë e vazhdueshme të kelimt të ofruar nga OBSH-ja.")
- 116 *Id.*
- 117 N.M. k. UNMIK (2016), ¶ 60.

- 118 *Shihni përgjithësisht* STP, POISONOUS REFUGE: INCREASING SIGNS OF LONG-TERM HARM SUFFERED BY KOSOVO ROMA REFUGEES IN LEAD-CONTAMINATED UN CAMPS (2018), https://www.gfbv.de/fileadmin/redaktion/Reporte_Memoranden/2018/Kosovo_Poisonous-Refuge_Report_STP.pdf; U.N. Zyra e Komisionerit të Lartë për të Drejtat e Njeriut [OHCHR], *UN must urgently provide redress for minorities placed in toxic Kosovo camps, says UN rights expert* (13 mars 2019), <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=24319&LangID=E>; Human Rights Watch, *UN: Compensate Kosovo Lead Poisoning Victims* (7 shtator 2017), <https://www.hrw.org/news/2017/09/07/un-compensate-kosovo-lead-poisoning-victims>.
- 119 *Shihni* STP, *Poisonous Refuge*, në 37-38.
- 120 *Id.* në 18-24.
- 121 *Id.* në 17-19, 23.
- 122 *Shihni* HUMAN RIGHTS WATCH, *POISONED BY LEAD*, *supra* note 5, në 20.
- 123 Human Rights Watch, *Compensate Kosovo Lead Poisoning Victims*, *supra* note 118.
- 124 *Id.*
- 125 *Id.*
- 126 *Id.*
- 127 *Id.*
- 128 OHCHR, *supra* note 118.
- 129 Intervistë nga Opre Roma Kosovo me Briton C., në Mitrovicë, Kosovë (19 tetor 2022), në dosje me autorët
- 130 *Id.*
- 131 *Id.*
- 132 Probleme të shpeshta negative shëndetësore të helmimit nga plumbi, si sëmundje kronike të veshkave, diabet, sëmundje zemre dhe aspket neurologjik, janë ndër sëmundjet shoqëruese që rezultojnë të kenë rrezik më të lartë për pasojat të rënda të COVID-19. *Shihni* CDC, *supra* note 13. Krahas kësaj, helmimi nga plumbi shkakton shpesh dobësim të sistemit imunitar, që i bën viktimat më të cenueshme ndaj COVID-19.
- 133 Human Rights Watch, *Compensate Kosovo Lead Poisoning Victims*, *supra* note 118.
- 134 Intervistë nga Opre Roma Kosovo me Briton C., *supra* note 129
- 135 *Id.*
- 136 Human Rights Watch, *Compensate Kosovo Lead Poisoning Victims*, *supra* note 118.
- 137 Advancing Together, *Report on the Situation of Lead Poisoned Victims in Mitrovica/Kosovo*, 6-7 (2018)(në dosje).
- 138 Human Rights Watch, *Compensate Kosovo Lead Poisoning Victims*, *supra* note 118.
- 139 *Id.*
- 140 Intervistë nga Opre Roma Kosovo with Briton C., *supra* note 129
- 141 Intervistë nga Opre Roma Kosovo me Habib H., në Mitrovicë, Kosovë (19 tetor 2022)(në dosje me autorët).
- 142 S.C. Res. 1244, *supra* note 37, ¶ 11(j).
- 143 *Id.* ¶ 11(k).
- 144 Raporti i Sekretarit të Përgjithshëm për Misionin e Administratës së Përkohshme të Kombeve të Bashkuara në Kosovë, S/1999/779, ¶42, July 12, 1999.
- 145 Rregullore e UNMIK-ut Nr. 1999/24, *supra* note 43, §1.3 (specifikohet se zyrtarët e UNMIK-ut duhet të espektjnë, ndër të tjera, Deklaratën Universale të të Drejtave të Njeriut, Konventën Evropiane për të Drejtat e Njeriut, Konventën Ndërkombëtare për të Drejtat Civile dhe Politike, Konventën Ndërkombëtare për të Drejtat Ekonomike, Sociale dhe Kulturore, Konventën mbi Eliminimin e të gjitha formave të diskriminimit racor, Konventën për Eliminimin e të gjitha Formave të Diskriminimit ndaj Grave dhe Konventën për të Drejtat e Fëmijëve).
- 146 Human Rights Committee, Serbia, *Concluding Observations on Kosovo*, ¶4, CCPR/C/UNK/CO/1 (14 gusht 2006), <http://hrlibrary.umn.edu/hrcommittee/Serbia2006.html>.
- 147 *Id.*
- 148 N.M. k. UNMIK, ¶221.
- 149 *Shihni* Rosa Freedman, *UN Immunity or Impunity? A Human Rights Based Challenge*, 25 EUR. J. INT'L LAW 239, 241, 250-51 (2014); DINAH SHELTON, *REMEDIES IN INTERNATIONAL HUMAN RIGHTS LAW* 18-19 (2d ed. 2005).
- 150 INTERNATIONAL COMMISSION OF JURISTS, *THE RIGHT TO A REMEDY AND REPARATION FOR GROSS HUMAN RIGHTS VIOLATIONS: PRACTITIONER'S GUIDE* No. 2 65 (2018).
- 151 SHELTON, *supra* note 149; Tuncak, *The Human Right to an Effective Remedy*, *supra* note 29, ¶ 4 (“Çdo mbajtës të drejtash ka tagrin të fillojë procedimet për korrigjim të përshtatshëm përpara një gjykatë kompetente apo autoriteti tjetër juridik në përputhje me rregullat dhe procedurat e parashikuara në ligj.”).
- 152 General Assembly Resolution 60/147, *Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law*, U.N. Doc. A/RES/60/147, ¶ 11, 21 (mars 2006) [në këtë dokument referuar si Parimet Themelore të OKB-së].
- 153 *Shihni id.*, ¶¶19-23; Tuncak, *The Human Right to an Effective Remedy*, *supra* note 29, ¶¶ 6-7.
- 154 *Shihni* UNMIK Regulation No. 2000/47 on the Status, Privileges and Immunities of KFOR and UNMIK and their Personnel in Kosovo, Section 3.1, UNMIK/REG/2000/47 (18 gusht 2000) [në këtë dokument referuar si Rregullore e UNMIK-ut Nr. 2000/47].

- 155 Nicolas Lemay-Hébert, *State-Building from the Outside-In: UNMIK and its Paradox*, 20 J. PUB. & INT'L AFFAIRS 65, 67 (2009) (citim nga Julie Mertus, *The Impact of Intervention on Local Human Rights Culture: A Kosovo Case Study*, 1 GLOBAL REV. ETHNOPOLITICS 21, 28 (2003). *Shihni edhe* Alexandros Yannis, *The UN as Government in Kosovo*, 10 GLOBAL GOVERNANCE 67, 69-70 (2004).
- 156 *Shihni përgjithësisht* Human Rights Watch, *Better Late Than Never: Enhancing the Accountability of International Institutions in Kosovo* (2007) [në këtë dokument referuar si Human Rights Watch, *Më mirë vonë se kurrë*].
- 157 UNMIK Regulation No. 1999/1, Section 1.
- 158 Aleksandar Momirov, *Local Impact of 'UN Accountability' Under International Law: The Rise and Fall of UNMIK's Human Rights Advisory Panel*, INT'L PEACEKEEPING 3, 3-4 (2012), <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/13533312.2012.642139?needAccess=true> (citim nga Brahimi Report).
- 159 *Shihni përgjithësisht* Human Rights Watch, *Better Late Than Never*, *supra* note 156; International Law Meeting Summary, *The Kosovo Human Rights Advisory Panel*, 3 (26 janar 2012), <https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/public/Research/International%20Law/260112summary.pdf>; Lemay-Hébert, *supra* note 155, në 67.
- 160 Convention on the Privileges and Immunities of the United Nations art. 2, § 2 (13 shkurt 1946) [në këtë dokument referuar si CPIUN]. *Shihni edhe* UNMIK Reg. No. 2000/47 (duke zbatuar imunitet CPIUN mbi UNMIK-un).
- 161 Shihni Kristen Boon, *The United Nations as Good Samaritan: Immunity and Responsibility*, 16 Chicago Journal of International Law 341, 344 (2016).
- 162 Shihni *id.* në 351-52.
- 163 CPIUN, Neni 8, § 29.
- 164 *Shihni* August Reinisch, *Introduction to the General Convention*, në THE CONVENTIONS ON THE PRIVILEGES AND IMMUNITIES OF THE UNITED NATIONS AND ITS SPECIALIZED AGENCIES: A COMMENTARY (OUP, August Reinisch, ed. 2016).
- 165 *Shihni* U.N. Secretary-General, *Procedures in place for the implementation of article 8, section 29, of the Convention on the Privileges and Immunities of the United Nations, adopted by the General Assembly on 13 February 1946*, U.N. Doc. A/C.5/49/65 (Apr. 24, 1995) [në këtë dokument referuar si Zbatimi i Seksionit 29]; TRANSNATIONAL DEVELOPMENT CLINIC, YALE LAW SCHOOL ET AL., PEACEKEEPING WITHOUT ACCOUNTABILITY: THE UNITED NATIONS' RESPONSIBILITY FOR THE HAITIAN CHOLERA EPIDEMIC 31 (2013); Bruce Rashkow, *Remedies for Harms Caused by UN Peacekeepers*, 108 AM. J. INT'L L. UNBOUND 10 (2014).
- 166 UNMIK Reg. No. 2000/47, Section 7.
- 167 *Shihni* Letter from Pedro Medrano Rojas to Special Rapporteurs Concerning Cholera in Haiti, ¶¶ 88-89 (25 nëntor 2014) <https://spcommreports.ohchr.org/TMResultsBase/DownloadFile?gld=32377> (aksesuar për herë të fundit më 12 janar 2022); Implementation of Section 29, *supra* note 163, ¶ 23; Martina Buscemi, *The Non-justiciability of Third party Claims Before UN Internal Dispute Mechanisms. The 'politicization' of (financially) burdensome questions*, 20 QUESTIONS OF INT'L L. 23, 29 (2020).
- 168 Buscemi, *supra* note 167, në 31.
- 169 Memorandum from the Office of Legal Affairs to the Controller on the Payment of Settlement of Claims, United Nations Juridical Yearbook, UN Doc. ST/LEG/SER.C/39, në 383 (23 shkurt 2001).
- 170 Report of the Secretary-General, *Model Status of Forces Agreement for Peacekeeping Operations*, U.N. Doc. A/45/594, ¶151 (9 tetor 1990); TRANSNATIONAL DEVELOPMENT CLINIC, *supra* note 165, at 27 (duke vërejtur se OKB-ja ("nuk e ka përbushur asnjëherë detyrimin... pavarësisht nënshkrimit të 32 marrëveshjeve të tilla që në vitin 1990"); Bruce Rashkow, *Immunity of the United Nations: Practices and Challenges*, 10 INT'L ORG. L. REV. 34 (2013) ("gjatë historisë së paqeruajtjes nga Organizata e Kombeve të Bashkuara nuk është përcaktuar asnjëherë një komision i tillë.").
- 171 *Shihni* Beatrice Lindstrom, *When Immunity becomes Impunity: Rethinking Liabilities for UN Harms*, 24 J. INT'L PEACEKEEPING 164, 184-186 (2021); Buscemi, *supra* note 167; CARLA FERSTMAN, *INTERNATIONAL ORGANIZATIONS AND THE FIGHT FOR ACCOUNTABILITY. THE REMEDIES AND THE REPARATIONS GAPS* 105-107 (OUP 2017).
- 172 Report of the Secretary-General, *Administrative and Budgetary Aspects of the Financing of the United Nations Peacekeeping Operations: Financing of the United Nations Peacekeeping Operations*, U.N. Doc. A/51/389, ¶ 20 (20 shtator 1996).
- 173 *Shihni id.*; FERSTMAN, *supra* note 171, në 105 ("bordet shqyrtuese përbëhen vetëm nga punonjës të OKB-së, duke mos përbushur kërkesat bazë për pavarësi dhe paanësi"); Kristen Schmalenbach, *Judge and Jury*, 11:2 INT'L ORG. L. REV. 247 (2014) (duke i bërë thirrje OKB-së që të "heqë dorë nga qasja gjykatës-dhe-trup gjykues, duke paraqitur mosmarrëveshje të ardhshme mbi natyrën juridike të ankesës ndaj gjykimit të palëve të treta.").
- 174 *Shihni* U.N. Office of Legal Affairs, General Legal Division, https://legal.un.org/ola/div_gld.aspx?section=gld (duke shtjelluar se mbrojtjen e interesit ligjor të OKB-së si objektivi kryesor, ndërkohë që identifikohet edhe trajtimi i ankesave si funksion bërthamë) (aksesuar më 18 tetor 2022).
- 175 Frédéric Mégret, *La responsabilité des Nations Unies aux temps du cholera*, 47(1) BELGIAN REV. INT'L L. 161 (2013).
- 176 *Shihni* Letter from Philip Alston, Special Rapporteur on Extreme Poverty, to Deputy Secretary-General Jan Eliasson pp. 4-5 (5 tetor 2016), https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3125084 (aksesuar për herë të fundit më 13 janar 2022).

- 177 *Shihni* European Commission for Democracy Through Law (Komisioni i Venecias), *Opinion on Human Rights in Kosovo: Possible Establishment of Review Mechanisms*, Council of Europe Opinion No. 280/2004, ¶ 61 (11 tetor 2004) [këtu e tutje referuar si Komisioni i Venecias] (duke vënë në dukje se UNMIK-u mbështetej në zyrat e brendshme të kërkesave për të vendosur mbi kërkesat për dëmtime personale, të cilat nuk ofronin “asnjë mundësi që individët të dëgjoheshin apo përfaqësoheshin nga avokatët ligjorë në procedurat e tyre dhe të gjitha vendimet u morën nga një panel i anëtarëve të stafit të UNMIK-ut.”); Human Rights Watch, *Better Late Than Never*, *supra* note 156, at 18 (ku konstatohet se komisioni i ngritur i ankesave ishte i panjohur për publikun dhe e kufizoi fushën e tij në mosmarrëveshjet e kontratave që përfshinin UNMIK-un).
- 178 *Shihni* Human Rights Watch, *Better Late Than Never*, *supra* note 156, në 2.
- 179 Venice Commission, *supra* note 177, ¶ 60.
- 180 UNMIK Regulation No. 2006/12 (duke vënë në dukje se PKDNJ-ja kishte për detyrë të shqyrtonte “shkeljet e supozuara të të drejtave të njeriut nga UNMIK-u”).
- 181 *Id.*, Kapitulli 3. Natyra Këshillimore e PKDNJ-së nënkuptonte se ishte një institucion më i dobët sesa Avokati i Popullit përpara tij.
- 182 Human Rights Advisory Panel Rules of Procedure, https://media.unmikonline.org/hrap/Documents%20HRAP/Regulations%20Eng/Rules_of_procedure.pdf.
- 183 Mehmeti et al., *Complaint* (2006). Më 3 mars 2006, një tjetër ankesë u depozituar për 21 ankues të tjerë në Leposavich. *Shihni* Dianne Post, *Chronology of Legal Action* (4 dhjetor 2009) (në dosje).
- 184 Mehmeti et al., *Complaint* (2006); *shihni edhe* Post, *supra* note 183. Kompensimi i kërkuara ishte maksimumi i lejuar ga Rezoluta e Asamblesë së Përgjithshme të OKB-së A/RES/52/247, që parashikon parametra në lidhje me detyrimin e palëve të treta dhe kompensim në raste mosmarrëveshjesh me natyrë të së drejtës private.
- 185 Letter from Martyn Day to Peter Taksøe-Jensen, Assistant Secretary-General for Legal Affairs (9 tetor 2009) (në dosje)[në këtë dokument referuar si Leigh Day Complaint].
- 186 *Shihni* Letter from O’Brien to Post (22 tetor 2008), *supra* note 19; Letter from Taksøe-Jensen (27 gusht 2009), *supra* note 19; Geoffrey Robertson QC et al., *Legal Opinion on Claims for Compensation on behalf of Roma, Ashkali and Egyptian residents of internally displaced persons camps in Mitrovica, Kosovo* (14 nëntor 2011) (duke cituar korrespondencën më datë 30 tetor 2009; 7 dhjetor 2009; 4 tetor 2010).
- 187 Letter from O’Brien to Post (22 tetor 2008), *supra* note 19; Letter from Taksøe-Jensen (27 gusht 2009), *supra* note 19.
- 188 *Id.*
- 189 Letter from Lamberto Zannier, Special Representative to the Secretary-General to Martyn Day (30 tetor 2009).
- 190 *Shihni përgjithësisht* N.M. k. UNMIK, Hum. Rts. Advisory Panel, Admissibility Decision, Case No. 26/08, ¶ 2 (5 qershor 2009) [në këtë dokument referuar si Vendimi i Pranueshmërisë së PKDNJ-së në qershor]. Gjysma e ankuesve ishin fëmijë; 75 ankuese ishin gra dhe vajza; 13 gra lindën foshnja në kampe dhe paraqitën ankesën në emër të fëmijëve të tyre.
- 191 N.M. k. UNMIK (2016), ¶¶99, 107. *Shihni* ¶¶132-149 për një përmbledhje të shkeljeve të supozuara të të drejtave të njeriut sipas traktateve specifike.
- 192 *Id.* ¶127.
- 193 *Id.* ¶141.
- 194 *Id.* ¶141.
- 195 *Shihni* Vendimin e Pranueshmërisë së PKDNJ-së në qershor 2009, ¶ 43. Rregullorja Nr. 2006/12 për Ngritjen e Panelit Këshillimor të të Drejtave të Njeriut, Seksioni 3.1, parashikon se Paneli mund të marrë përsipër një çështje pasi të jenë ezauruar të gjitha rrugët e tjera për shqyrtim të shkeljeve të supozuara. UNMIK Reg. No. 2006/12, §3.1.
- 196 *Id.* ¶¶ 44-45.
- 197 *Id.* ¶44.
- 198 *Shihni* Vendimin e Pranueshmërisë së PKDNJ-së në qershor 2009, ¶¶ 46, 79. Paneli i deklaroi disa nga ankuesit individualë si të papranueshëm mbi baza juridiksionale; *id.* ¶¶ 15-16.
- 199 Administrative Direction No. 2009/1, Sections 2.1-2.3 (“Çdo ankesë që është ose mund të bëhet në të ardhmen objekt i procesit apo procedurës të kërkesave nga palët e treta të OKB-së sipas nenit 7 të Rregullores së UNMIK-ut Nr. 2000/47 mbi statusin, privilegjet dhe imunitetet e KFOR-it dhe UNMIK-ut dhe personelit të tyre në Kosovë i datës 18 gusht 2000, i ndryshuar, do të konsiderohet e papranueshme për arsye se Procesi i Kërkesave të Palëve të Treta të OKB-së dhe procedura sipas seksionit 7 të Rregullores Nr. 2000/47 janë rrugë të disponueshme sipas Seksionit 3.1 të Rregullores Nr. 2006/12.”).
- 200 *Shihni* UNMIK Regulation No. 2006/12, §3.1 (ku deklarohet se PKDNJ mund të merret me një çështje vetëm pasi të përcaktojë se janë ndjekur të gjitha rrugët e tjera në dispozicion për shqyrtimin e shkeljeve të supozuara, domethënë kur një çështje është hedhur poshtë nga procesi i Ankesave të Palës së Tretë të OKB-së). Përndryshe, meqenëse procesi i Ankesave të Palës së Tretë të OKB-së dëgjon ankesa të natyrës së të drejtës private, PKDNJ-së gjithashtu i ndalohet të dëgjojë ankesa që mund të mendohet se janë ankesa të së drejtës private. Ajo mund të dëgjonte vetëm shkelje të të drejtave të njeriut që nuk kanë të bëjnë me shkeljet ose ankesat e kontratave.
- 201 Administrative Direction No. 2009/1, Section 5.
- 202 Vendimi i Pranueshmërisë së PKDNJ-së në mars 2010, (që konstaton se “dispozita ka efekt në detyrimin e Panelit që të marrë në konsideratë Procesi e Ankesave nga Palë të Treta të OKB-së, si një rrugë e aksesueshme dhe e mjaftueshme.”).

- 203 *Id.* ¶ 46.
- 204 *Id.* ¶47.
- 205 U.N. Third-Party Claims Dismissal, *supra* note 19; *shihni edhe* HRAP Admissibility Decision of Mar. 2010, ¶ 21 (duke vërejtur pushim identik në Leigh Day).
- 206 U.N. Third-Party Claims Dismissal *supra* note 19.
- 207 Letter from O'Brien to Post (22 tetor 2008), *supra* note 19; Letter from Taksøe-Jensen (27 gusht 2009), *supra* note 19.
- 208 Robertson, *supra* note 186.
- 209 HRAP Admissibility Decision of Mar. 2010, ¶31 (duke cituar komentin e SRSG-së më 4 qershor 2012, çka tregon se OKB-ja nuk i është përgjigjur opinionit ligjor të Leigh Day më 16 nëntor 2011).
- 210 N.M. k. UNMIK (2016), ¶ 24-25.
- 211 *Id.* ¶¶ 25-30.
- 212 *Id.* ¶ 25-31.
- 213 *Shihni id.* ¶¶1, 193-309. Për listën e plotë të shkeljeve të konstatuara në kuadër të traktateve të ndryshme ndërkombëtare, *shihni id.* ¶349.
- 214 *Id.* ¶347.
- 215 *Id.* ¶ 349.
- 216 *Id.* ¶¶ 296-309
- 217 *Id.* ¶¶ 298-299
- 218 *Id.* ¶ 302.
- 219 *Id.* ¶ 349. Përveç kësaj, PKDNJ-ja rekomandoi që UNMIK-u t'i nxisë organet e OKB-së dhe autoritetet përkatëse në Kosovë që të mbrojnë dhe promovojnë të drejtat e njeriut të popullit rom, ashkali dhe egjiptian, veçanërisht të grave dhe fëmijëve, duke u siguruar që ata të kenë një rol proaktiv; dhe të ndërmarrë të gjitha hapat e duhura drejt organeve të OKB-së që sigurojnë shpërndarje efektive të informacionit që lidhet me shëndetin dhe mirëqenien e njerëzve nën autoritetin dhe kontrollin e tyre.
- 220 Secretary-General, *Remarks to the General Assembly*, *supra* note 27.
- 221 Tuncak, *The Human Right to an Effective Remedy*, *supra* note 29, ¶73.
- 222 *Shihni* UNMIK Regulation No. 2006/12, §17.3.
- 223 Zahir Tanin, Special Representative to the Secretary-General, *SRSG's decision in the complaint of N.M. and Others (Nr. 26/08)*, i disponueshëm në <https://media.unmikonline.org/hrap/Eng/Cases%20Eng/SRSGs%20Decision%2026-08.pdf>.
- 224 *Id.*
- 225 *Id.*
- 226 *Shihni* Section III.
- 227 HRAP Final Report, *supra* note 32, ¶119 ("Në çdo ankesë të deritanishme në të cilën Paneli ka konstatuar shkelje, Paneli ka rekomanduar që UNMIK-u të marrë masa të menjëhershme dhe efektive për zbatimin e rekomandimeve të tij dhe për të informuar ankuuesin dhe Panelin për zhvillimet e mëtejshme në këtë çështje. Megjithatë, Paneli shpreh zhgënjimin e tij kur raporton se UNMIK-u nuk ka ndjekur pothuajse asnjë nga rekomandimet e Panelit." *Id.*).
- 228 *Id.* ¶121.
- 229 *Id.*
- 230 Tuncak, *The Human Right to an Effective Remedy*, *supra* note 29, ¶75; *shihni edhe* App. No. 71412/01 Behrami v. France, Grand Chamber Decision, ¶135 (2 maj 2007) (me kusht që shkeljet e pretenduara të të drejtave të njeriut të kryera nga KFOR-i i atribuohen OKB-së pasi Këshilli i Sigurimit, përmes Rezolutës 1244, ka ruajtur autoritetin dhe kontrollin përfundimtar mbi KFOR dhe thjesht komandën operative ia delegoi NATO-s). Si lider i OKB-së, Sekretari i Përgjithshëm luan një rol të rëndësishëm në sigurimin e respektimit të vlerave që përmban Karta e OKB-së, duke përfshirë promovimin e të drejtave të njeriut.
- 231 Rick Gladstone, *Roma Sickened in U.N. Camps Are Still Waiting for Redress*, *The New York Times* (18 prill, 2017), <https://www.nytimes.com/2017/04/18/world/europe/roma-gypsies-lead-poisoning-un.html>
- 232 *Id.*
- 233 Colum Lynch, *U.N. Chief Faces Internal Criticism Over Human Rights*, *Foreign Policy* (4 shkurt, 2020), <https://foreignpolicy.com/2020/02/04/un-chief-antonio-guterres-internal-criticism-human-rights/>. Drafti i faljes thuhet se u shqyrtua nga *New York Times*, por Serpa Soares mohoi ekzistencën e tij.
- 234 Louis Charbonneau, *UN Balks at Justice for Kosovo Lead-Poisoning Victims*, *Human Rights Watch* (19 prill 2017), <https://www.hrw.org/news/2017/04/19/un-balks-justice-kosovo-lead-poisoning-victims#>; Gladstone, *supra* note 229.
- 235 Statement Attributable to the Spokesman for the Secretary-General on the Human Rights Advisory Panel's recommendations on Kosovo, (26 maj 2017), <https://peacekeeping.un.org/en/statement-attributable-to-spokesman-secretary-general-human-rights-advisory-panels-recommendations>.
- 236 *Shihni* Lynch, *supra* note 231. Kur nxitet detyrimi ligjor i OKB-së, Asambleja e Përgjithshme e OKB-së ka detyrimin të paguajë. *Shihni* Memorandum from the Office of Legal Affairs, *United Nations Juridical Yearbook*, UN Doc. St/leg/ser.C/39, p. 383, 23 February 2001; *Effects of Awards of Compensation made by the United Nations Administrative Tribunal*, *Advisory Opinion, I.C.J. Reports 1954*, p. 47; *Certain Expenses of the United Nations, Advisory Opinion, I.C.J. Reports 1962*, p. 151.
- 237 Statement attributed to Spokesman, *supra* note 235.

- 238 *Id.*
- 239 *Id.*
- 240 Tuncak, *The Human Right to an Effective Remedy*, *supra* note 29, ¶55.
- 241 Letter from Jean-Pierre Lacroix, Under-Secretary-General for Peacekeeping Operations, to Baskut Tuncak, Special Rapporteur on Toxic Wastes (24 dhjetor 2018), https://www.ohchr.org/Documents/Issues/ToxicWaste/Communications/OL_OTH_24.12.2018_69.2018_Response.pdf.
- 242 Tuncak, *The Human Right to an Effective Remedy*, *supra* note 29, ¶ 72. Kontributi i është atribuar Katarit.
- 243 Letter from Jean-Pierre Lacroix, Under-Secretary-General for Peacekeeping Operations, to Baskut Tuncak, Special Rapporteur on Toxic Wastes (4 tetor 2019), <https://www.ohchr.org/Documents/Issues/ToxicWaste/ResponseKosovo5Oct2018.pdf>.
- 244 Letter from Jean-Pierre Lacroix (24 dhjetor 2018), *supra* note 241.
- 245 Tuncak, *The Human Right to an Effective Remedy*, *supra* note 29, ¶73
- 246 *Id.* ¶72.
- 247 European Parliament, *European Parliament resolution of 29 November 2018 on the 2018 Commission Report on Kosovo (2018/2149(INI))* (29 nëntor 2018), https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2018-0479_EN.html?redirect.
- 248 Letter from the European Parliament to the UN Secretary-General (31 janar 2019), <https://ergonetwork.org/wp-content/uploads/2019/02/Letter-to-Mr.-UN-Secretary-General.pdf>.
- 249 European Roma Rights Center [ERRC], *Roma Rights Organizations Condemn Lack of UN Action on Lead Poisoning in Kosovo* (1 qershor 2017), *i disponueshëm në* <http://www.errc.org/press-releases/roma-rights-organizations-condemn-lack-of-un-action-on-lead-poisoning-in-kosovo>.
- 250 Charbonneau, *supra* note 234.
- 251 Bureau des Avocats Internationaux et al., *Violations of the Right to Effective Remedy: The UN's Responsibility for Cholera in Haiti*, p. 21, <http://hrp.law.harvard.edu/wp-content/uploads/2020/02/HLS-IHRC-IJDH-BAI-Submission-to-Special-Procedures-Cholera.pdf>.
- 252 Pablo de Greiff (Raportues Special për promovimin e të vërtetës, drejtësisë, dëmshpërblimit dhe garancisë për mospërsëritje), *Promotion of truth, justice, reparation and guarantees of non-recurrence*, U.N. Doc. A/34/62 ¶ 25 (27 dhjetor 2016), <https://undocs.org/A/HRC/34/62>.
- 253 Tuncak, *The Human Right to an Effective Remedy*, *supra* note 29, ¶7 (citim nga *Raporti i Raportuesit Special për implikimet mbi të drejtat e njeriut të menaxhimit të shëndoshë nga pikëpamja mjedisore dhe asgjësimit të substancave dhe mbetjeve të dëmshme*, U.N. Doc. A/HRC/36/41 (20 korrik 2017)); Human Rights Committee, General Comment No. 31, ¶ 15; *shihni edhe* Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 16, ¶ 31.
- 254 Tuncak, *The Human Right to an Effective Remedy*, *supra* note 29, ¶76 (duke theksuar nevojën për konsultim me komunitetin e prekur); Letter from Under-Secretary-General Jean-Pierre Lacroix, to Baskut Tuncak (Oct. 5, 2018), *i disponueshëm në* <https://www.ohchr.org/Documents/Issues/ToxicWaste/ResponseKosovo5Oct2018.pdf> (si përgjigje ndaj kërkesës për përditësim dhe duke mos përmendur konsultimet).
- 255 *Shihni* Human Rights Watch, *Compensate Kosovo Lead Poisoning Victims*, *supra* note 118 (duke u mbështetur në intervistat me viktimat për t'i bërë thirrje OKB-së që të paguajë kompensim individual dhe të sigurojë akses në kujdesin shëndetësor dhe arsim për fëmijët e prekur); ERRC, *supra* note 249 (deklaratë e përbashkët nga nëntë grupe dhe aktivistë për të drejtat e romëve që i bëjnë thirrje OKB-së që të kërkojë falje të plotë, të kompensojë 138 individët e përfaqësuar para PKDNJ-së dhe të sigurojë trajtim urgjent mjekësor për ata që janë prekur nga helmimi afatgjatë me plumb); Leigh Day Complaint, *supra* note 183; Special Rapporteur on Toxics, *UN Must Urgently provide redress for minorities placed in toxic Kosovo camps*, says *UN rights expert*, Press Release, (13 mars 2019) (“Pas diskutimeve të kthjellëta me viktimat dhe familjet e tyre dhe vlerësimit të fakteve të kësaj çështjeje, rrethanat kërkojnë kompensim individual dhe një falje publike nga Kombet e Bashkuara, përveç projekteve të komunitetit.”). Megjithatë, në vitin 2019, Raportuesi Special për Lëndët Toksike dhe të Drejtat e Njeriut vizitoi Mitrovicën dhe u takua me viktimat rome, ashkali dhe egjiptiane të helmimit nga plumbi. Ai dëgjoji nga shumë anëtarë të komunitetit se ribashkimi me miqtë dhe familjen që u larguan për në Gjermani dhe vende të tjera të Evropës Perëndimore ishte një prioritet për komunitetin. Tuncak, *The Human Right to An Effective Remedy*, *supra* note 29, ¶ 55. Ky konstatim ripohon rëndësinë që mjetet juridike të bazohen në konsultim të plotë me viktimat.
- 256 Report of the Special Rapporteur on the promotion of truth, justice, reparation and guarantees of non-recurrence, U.N. Doc. A/74/147, ¶ 3.
- 257 HUMAN RIGHTS WATCH, *POISONED BY LEAD*, *supra* note 5, në 31.
- 258 UN Basic Principles, *supra* note 150, Neni IX, ¶ 20.
- 259 N.M. k. UNMIK, ¶ 349.
- 260 CPIUN Section 29; G.A. Res. 54/247 (ku përcaktohen kufijtë financiarë dhe kohorë për kompensimin për dëmtimet personale që i atribuohen paqeruajtjes).
- 261 PABLO DE GREIFF, *HANDBOOK OF REPARATIONS* 452 (2006) (përcaktimi i kompensimit si masat që synojnë të kompensojnë dëmet e pësuar nëpërmjet përcaktimit sasior të dëmeve), e disponueshme në <https://oxford.universitypressscholarship.com/view/10.1093/0199291926.001.0001/acprof-9780199291922-chapter-13>.
- 262 Human Rights Watch, *Compensate Kosovo Lead Poisoning Victims*, *supra* note 118.
- 263 Tuncak, *The Human Right to an Effective Remedy*, *supra* note 29, ¶ 71.
- 264 N.M. k. UNMIK ¶¶ 43, 208.

- 265 Interviews with Dzafer Buzoli and Argentina Gidžić, aktivistë romë që punonin në kampe (në dosje).
- 266 *Shihni*, N.M. k. UNMIK (2016), ¶¶ 68-81, 206.
- 267 *Id.* ¶207.
- 268 *Id.* ¶208.
- 269 *Id.* ¶¶ 68-81.
- 270 *Shihni* Report by the Special Rapporteur on Truth, Justice, Reparation and Guarantees of Non-recurrence, Reparations for Victims of Gross Human Rights Violations and Serious Violations of International Humanitarian Law, U.N. Doc. A/69/518, ¶43 (14 tetor 2014), <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N14/564/67/PDF/N1456467.pdf?OpenElement>. Sikundër ka vëzhguar PKDNJ-ja, mungesa e aksesit në analiza dhe trajtim të vazhdueshëm mjekësor është bazë për çështjen e viktimave kundër OKB-së, dhe nuk mund të penalizohen për mungesa në dokumentacion. N.M. k. UNMIK (2016), ¶¶ 68-81.
- 271 DINAH SHELTON, REMEDIES IN INTERNATIONAL HUMAN RIGHTS LAW 100 (3d. ed. 2015).
- 272 *Id.*
- 273 Petition for Relief, (depozituar më 3 nëntor 2011), <http://ijdh.org/wordpress/wp-content/uploads/2011/11/englishpetitionREDACTED.pdf>.
- 274 Letter from Patricia O'Brien, UN Under Secretary-General for Legal Affairs, to Brian Concannon, Director of IJDH (21 shkurt 2013) (në dosje).
- 275 Letter from Patricia O'Brien, Under Secretary-General for Legal Affairs, to Brian Concannon, Director of IJDH (5 korrik 2013).
- 276 Buscemi, *supra* note 165; Boon, *supra* note 159 ("ajo që mungon aktualisht në sistemin e OKB-së është një mekanizëm për adresimin e e çështjeve të deliktit me vlerë të lartë, që depozitohen nga ankues të të drejtës private.").
- 277 *Shihni* Part III, *supra*.
- 278 *Id.* at 94.
- 279 Interoffice memorandum to the Controller, Assistant Secretary-General, Office of Programme Planning, Budgets and Accounts, regarding *ex gratia* payment to an injured civilian Haitian, 2009 U.N. Jurid. Y.B. 428.
- 280 UN Secretary-General, Administrative and Budgetary Aspects of the Financing of the United Nations Peacekeeping Operations: Financing of the United Nations Peacekeeping Operations, UN Doc. A/51/903, ¶ 20 (21 maj 1997).
- 281 HRAP Rules of Procedure.
- 282 *Shihni përgjithësisht* HRAP Final Report, *supra* note 32
- 283 *Id.*
- 284 *Id.* ¶¶ 119-121.
- 285 *Id.* ¶121.
- 286 Tuncak, *The Human Right to an Effective Remedy*, *supra* note 29, ¶74.

